

Rusforebyggende arbeid i skolen

En ekspertvurdering av kvalitetskriterier for og implikasjoner av rusforebyggende arbeid.

Henrik Johansen

Masteroppgave i spesialpedagogikk
Institutt for spesialpedagogikk
Det utdanningsvitenskaplige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2013

Rusforebyggende arbeid i skolen

**En ekspertvurdering av kvalitetskriterier for og implikasjoner av
rusforebyggende arbeid**

© Henrik Johansen

2013

Rusforebyggende arbeid i skolen. En ekspertvurdering av kvalitetskriterier for og implikasjoner av rusforebyggende arbeid

Henrik Johansen

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Rusproblematikk er et omfattende vanskeområde i dagens samfunn. Å kunne forebygge fremtidig rusproblematikk er av den grunn et politisk satsningsområde. Grunnet skolens mulighet til å nå alle barn og unge, fremstår skolen som en viktig arena for å iverksette rusforebyggende arbeid. Ulike rusforebyggende tiltak blir dermed innført i skolene.

Varierende kvalitet og innsats synes likevel å prege skolens rusforebyggende arbeid. Formålet med masteroppgaven er av den grunn å belyse ulike implikasjoner av det rusforebyggende arbeidet i skolen, samt å undersøke hvilke forhold og faktorer som fremstår som sentrale for å oppnå god kvalitet med det rusforebyggende arbeidet. Formålet med oppgaven utgjør selve problemstillingen for undersøkelsen.

For å belyse oppgavens formål er et semistrukturert kvalitativt ekspertintervju blitt benyttet. Informantene består av 6 eksperter på forebygging og rusproblematikk. Gjennom en deskriptiv analysering av datamaterialet vil resultatene ta utgangspunkt i en samlet gjengivelse av ekspertenes vurderinger.

Resultatene fra undersøkelsen gir et innblikk i de ulike utfordringene som preger det rusforebyggende arbeidet i skolen. I utfordringene ligger også kunnskap om hva som bør forbedres og prioriteres for å sikre en god kvalitet. Kort oppsummert gir resultatene uttrykk for:

- *Betydningen av allmennforebyggende tiltak:* For å motvirke risikofaktorer for senere rusmisbruk fremstår en tilretteleggelse for et positivt skolemiljø, fokus på utvikling av sosial kompetanse og ferdigheter, samt betydningen av lærerne som gode fagformildere og medmennesker som sentralt i det rusforebyggende arbeidet
- *Behov for en bedre kvalitetssikring av de spesifikke rusforebyggende tiltakene:* Mange av de rusforebyggende tiltakene som benyttes i dagens skole fremstår som av for dårlig kvalitet. Et krav om at tiltakene er forankret i teoretisk og empirisk fagkunnskap blir derfor uttrykt. For at kvaliteten på tiltakene skal gjenspeiles i skolen blir også strukturerte implementeringsstrategier for opplæring, gjennomføring og oppfølging av tiltakene yttret som betydningsfullt for den faktiske kvaliteten av tiltakene.

- *Behov for en bedre forankring av det rusforebyggende arbeidet i skolen:* Det rusforebyggende arbeidet i skolen fremstår som lite prioritert fra skolens side. En bedre forankring av arbeidet i skolens kultur og dokumenter blir ansett som viktig for den praktiske kvaliteten.
- *Struktur og oppbygning av de rusforebyggende tiltakene:* I likhet med all forebyggende arbeid, vurderes en kontinuitet i det rusforebyggende arbeidet som betydningsfullt. Videre påpekes et behov for å iverksette tiltakene med utgangspunkt i elevenes virkelighetsoppfatning, da en for tidlig innsats kan utløse den atferden man i utgangspunktet ønsker å motvirke.
- *Innsatsområder i det rusforebyggende arbeidet:* To innsatsområder kommer spesielt frem. 1) Gi elevene kunnskap om rusmidler og rusmiddelbruk ved å innlemme kunnskapen i den ordinære undervisningen. 2) Bruke foreldremøter som arena slik at foreldrene kan enes om noen felles regler og normer knyttet til barn og unges bruk av rusmidler.

Funnene som er gjort kan tjene som mulige retningslinjer på et systemnivå ved å fremheve ulike innsatsområder og kvalitetskriterier som bør ligge til grunn i skolens rusforebyggende arbeid.

Forord

Etter 5 måneder med skriving er det godt å kunne være ved veis ende. Gjennom masteroppgaven har jeg fått muligheten til å få en større innsikt og forståelse for den kompleksiteten som ligger i det rusforebyggende arbeid i skolen. Det har vært en krevende men samtidig givende prosess, og jeg føler meg fornøyd med det arbeidet jeg har gjennomført.

Det er flere personer jeg ønsker å takke i forbindelse med denne oppgaven. Uten disse personene ville masteroppgaven vært vanskelig å gjennomføre.

Først vil jeg takke min kjæreste og min familie for all den støtten jeg har fått gjennom denne perioden. I tillegg vil jeg takke alle mine fantastiske medstudenter. Deres hjelp, råd og moralske støtte har vært uvurderlig gjennom hele prosessen.

Jeg vil også benytte anledningen til å takke Thomas Nordal, Terje Ogden, Ingeborg Rossow, Hilde Pape, Øystein Henriksen og Bjørg-Elin Moen for å stille opp som informanter. Det er deres uttalelser denne oppgaven hviler på.

Helt til slutt vil jeg rette en ekstra takk til min veileder Edvard Befring. Hans evne til å motivere, komme med positive tilbakemeldinger og gi meg tro på oppgaven, har gjort at jeg etter hver enkelt veiledningstime har gått ut med ro i kroppen og visshet om at jeg skal klare å levere et godt produkt.

Universitetet i Oslo, juni 2013

Henrik Johansen

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
1.1	Tema og problemstilling	2
1.2	Oppgavens oppbygning.....	3
2	Teori.....	5
2.1	Rusmidler og rusmiddelbruk	5
2.1.1	Hva menes med rusmidler?	5
2.1.2	Når blir bruken av rusmidler et problem ?	6
2.1.3	Misbruk og avhengighet	7
2.2	Rusmiddelsituasjonen i Norge	8
2.2.1	Alkoholsituasjonen i Norge	8
2.2.2	Bruk av illegale rusmidler.....	9
2.2.3	Rusmidlenes skadeomfang.....	10
2.3	Skolen som forebyggende arena.....	11
2.3.1	Skolen er for alle	12
2.4	Forebyggingsperspektivet.....	12
2.4.1	Skolen som egen risikofaktor	13
2.4.2	Ulike nivåer av forebyggende arbeid	14
2.5	Rusforebyggende arbeid i skolen.....	16
2.5.1	Strategier for rusforebyggende arbeid i skolen	17
2.5.2	Når bør rusforebyggende arbeid iverksettes?	19
2.5.3	Kritiske aspekter ved det rusforebyggende arbeidet i skolen	20
2.6	Avsluttende kommentar til teoridelen.....	21
3	Metode.....	23
3.1	Et kvalitativt ekspertintervju	23
3.1.1	Delfimetoden	24
3.2	Forberedelser og intervjuprosessen	25
3.2.1	Valg av tema og utforming av problemstilling.....	25
3.2.2	Valg av informanter.....	26
3.2.3	Utarbeidelse av intervjuguide.....	28
3.2.4	Gjennomføring av intervjuene.....	29
3.3	En kvalitativ analyse	30
3.3.1	Transkribering og bearbeiding av datamaterialet.....	30
3.3.2	Tolkning av datamaterialet	30
3.4	Fremstilling av resultater og funn.....	31
3.5	Reliabilitet og validitet.....	32
3.5.1	Reliabilitet.....	32
3.5.2	Validitet.....	32
3.6	Etiske hensyn	34
4	Presentasjon av resultater og funn	36
4.1	Presentasjon av informantenes vurderinger	36
4.1.1	Thomas Nordal om rusforebyggende arbeid i skolen	36
4.1.2	Terje Ogden om rusforebyggende arbeid i skolen	38
4.1.3	Hilde Pape om rusforebyggende arbeid i skolen	40
4.1.4	Øystein Henriksen om rusforebyggende arbeid i skolen	41
4.1.5	Björg-Elin Moen om rusforebyggende arbeid i skolen.....	44

4.1.6	Ingeborg Rossow om rusforebyggende arbeid i skolen	46
4.2	Tematisk presentasjon av hovedtendensene i materialet.....	48
4.2.1	Betydningen av allmennforebyggende tiltak i skolen	48
4.2.2	Forhold ved de spesifikke rusforebyggende tiltakene	50
4.2.3	Skolens prioritering av det rusforebyggende arbeidet.....	53
4.2.4	Fokusområder i det rusforebyggende arbeidet	54
4.2.5	Tilbudsreducerende fremfor etterspørselsregulerende rusforebygging	57
4.3	Konklusjon	59
4.3.1	Innsatsområder og kvalitetskriterier	59
5	Avslutning	62
	Litteraturliste	63
	Vedlegg.....	66

1 Introduksjon

Bruk av rusmidler er ikke et nytt historisk fenomen som tilhører det moderne samfunnet.

Rusmidler har vært brukt av mennesker i forbindelse med religiøse ritualer, som medisin og som nytelsesmidler like lenge som vår egen historie er nedskrevet (Hauge, 2009).

Skildringer om hvilke konsekvenser rusmidlene har hatt for individer og samfunn gjennom tidene er imidlertid vanskelig å få oversikt over. For jo lenger man går tilbake i tid, desto mer sporadisk og usikker blir kunnskapen vi har på feltet (Hauge, 2009). Noen eksempler kan likevel bidra til å illustrere hvilke utfordringer rusmidlene har medført gjennom historien.

Rundt 1650 ble Gin fremstilt som medisin i Nederland. På dette tidspunktet økte Gin-drikkingen blant Englands befolkning så mye at det til slutt ble karakterisert som en sosial katastrofe. For å få bukt på problemene innførte England i 1736 ”The Gin Act”, som forsøkte å begrense bruken av Gin ved å legge tunge avgifter på denne typen av alkohol (Fekjær, 2008).

Et annet eksempel er bruken av opium i Kina. På slutten av 1700 tallet ble det i Kina utviklet en konsentrert form for opium som kunne røykes. Røyking av opium spredde seg raskt til alle samfunnslag i Kina, og på 1800 tallet var røyking av opium utbredt i befolkningen (Hauge, 2009). Økonomisk uro og politisk korrupsjon preget Kina i denne perioden, og offentlige tjenestemenn og soldater var blant mange av de som tok del i opiumsrøykingen. Keiseren la av den grunn skylden på opiumsbruken for samfunnets problemer, og innførte importforbud av opium i 1776, og omsetningsforbud i 1800 (Hauge, 2009). Men etterspørselen etter opium ble ikke mindre av den grunn, og britiske handelsflåter startet en storstilt illegal import av opium til det kinesiske markedet (Fekjær, 2008). Det er antatt at anslagsvis 2,5 millioner kinesere var sterkt avhengige av opium på dette tidspunktet (Fafner, 2010). Britenes illegale import av opium resulterte til slutt i det som blir kalt for Opiumskrigen i 1839 (Fafner, 2010).

Det finnes flere historiske eksempler på ulike utfordringer knyttet til rusmidler og rusmiddelbruk. At bruken av rusmidler har blitt ansett som en potensiell risikofaktor for skjevutvikling kan også sees med bakgrunn for de tidlige medisinalordningene som ble etablert. Så tidlig som på 800-tallet ble det etablert apoteker i Bagdad for å regulere omsetning og bruk av psykoaktive stoffer til medisinsk bruk. Ordningene med egne apoteker

fulgte så i Europa på 1200-tallet (Hauge, 2009). Hensikten med apotekene var å sikre at pasienter kunne skaffe seg legemidler, samtidig som man søkte å forhindre at uberettigede kunne skaffe seg farlige medikamenter og sterke psykoaktive stoffer. (Hauge, 2009).

I Norge er det i første rekke alkoholen som har representert et stort problem, og alkoholbruken ble tidlig forsøkt regulert på grunn av de skader og sosiale implikasjoner som drikkingen påførte enkeltindivider og samfunn. Grunnet den økte drikkingen i Norge på 1800-tallet reagerte politikerne med å gradvis innføre flere begrensninger og avgifter på alkohol (Fekjær, 2008). Det ble til og med delvis innført alkoholforbud i Norge da man i 1894 la til rette for at lokale folkeavstemninger kunne forby brennevinsomsetning i kommunene. I tillegg vedtok Stortinget i 1916 et midlertidig brennevinsforbud for å skape en fredelig jule- og nyttårsfeiring (Fekjær, 2008)

I den moderne historien er det på 1960-tallet at en radikal endring i bruken av narkotiske stoffer oppstår (Hauge, 2009). Produksjon og bruk av narkotiske stoffer, som ikke var til medisinsk eller eksperimentell bruk, var nettopp blitt forbudt på et internasjonalt nivå gjennom United Nations "Single Convention on Narcotic Drugs" (International Narcotics Control Board, 2013). I kjølvannet av dette oppstår en ny gruppe brukere av narkotiske stoffer, nemlig ungdommen. I motsetning til tidligere narkotikabruk blant voksne, som i stor grad hadde brukt stoffene som legemidler, var den nye bruken av narkotika blant ungdom av rekreasjonsmessig art. Narkotikabruken blant ungdommen ble dermed karakterisert som "epidemisk" ved at bruken spredte seg til enkelte ungdomsmiljøer, gjennom påvirkning fra andre unge innenfor miljøet (Hauge, 2009)

Fortsatt representerer rusmidlene et stort problem både nasjonalt og internasjonalt. Mange lider under misbruk og avhengighet, noe som medfører en svekket livskvalitet, og i flere tilfeller død. Kampen mot rusproblematikken blir gjennomført på mange samfunnsplan, og er et prioritert område i politikken.

1.1 Tema og problemstilling

Ulike forhold ved rusproblematikk har gjennom studietiden vært et interesseområde jeg har vært opptatt av. Bakgrunnen til det henger trolig sammen med min egen oppvekst. På et tidspunkt var det flere av mine nærmeste som begynte å eksperimentere med ulike rusmidler.

For noen var det kun en uskyldig flørt med noe som var ulovlig og spennende, mens for andre utviklet det seg til å bli et alvorlig problem som til slutt preget deres liv i en negativ retning. Misbruk av ulike typer rusmidler har dessverre medført store vansker for flere bekjente av meg. Noen har til og med måtte bøte med livet som resultat av overdoser eller ulykker i ruset tilstand. Når man ser tilbake på barndomsbilder er det derfor vanskelig å tenke seg at en eller flere av de barna som smiler til kameraet på lekeplassen, senere skulle få store personlige problemer på grunn av rusproblematikk.

Dessverre er ikke rusproblematikk blant unge eller voksne et sjeldent fenomen i dagens samfunn. Tidlig intervensjon og forebygging for å redusere de sosiale og helsemessige skadene av rusmiddelbruk er derfor ansett som et viktig innsatsområde (Helsedirektoratet, 2010; St.meld.30, 2012). På bakgrunn av min spesialpedagogiske utdannelse ønsket jeg av den grunn å se nærmere på det rusforebyggende arbeidet i skolen. Rusforebyggende arbeid i skolen utgjør av den grunn temaet for masteroppgaven.

Det primære formålet med masteroppgaven er å belyse ulike implikasjoner av det rusforebyggende arbeidet i skolen, samt å undersøke hvilke forhold og faktorer som fremstår som sentrale for å oppnå god kvalitet med det rusforebyggende arbeidet. I sin metodebok skriver Befring (2007) at problemstillingen kan uttrykkes ved formålet med oppgaven. Formålet med masteroppgaven utgjør således problemstillingen for dette arbeidet.

For å besvare oppgaven har jeg valgt å benytte meg av et ekspertpanel. Tematisk og metodisk blir av den grunn tittelen på arbeidet: *Rusforebyggende arbeid i skolen: en ekspertvurdering av kvalitetskriterier for og implikasjoner av rusforebyggende arbeid.*

1.2 Oppgavens oppbygning

I oppgavens andre kapittel redegjør jeg for ulike teoretiske perspektiver på rusmidler og rusmiddelbruk, samt generelle aspekter ved forebygging i skolen og skolen som rusforebyggende arena. Teoridelen er lagt opp for å kunne gi en helhetsbeskrivelse av oppgavens tema. Gjennom teorikapitlet vil også begrepsforklaringer bli presentert fortløpende.

I kapittel tre vil den metodiske tilnærmingen, som er et kvalitativt ekspertintervju, bli presentert. Metodedelen er delt inn i seks avsnitt som omhandler 1) begrunnelsen for valg av metode, 2) forberedelsene til intervjuprosessen, 3) analytisk tilnærming til datamaterialet, 4) fremstilling av resultater og funn, 5) reliabilitet og validitet ved forskningen, og 6) etiske hensyn. Gjennom metodekapitlet drøftes også noen av utfordringene ved å bruke ekspertintervju som metode, noe som kommer spesielt frem i avsnitt 1, 3 og 4 som er nevnt over.

I kapittel fire fremstiller jeg først de resultatene jeg fikk fra ekspertene hver for seg i en egen resultatdel. Etter det blir ekspertenes uttalelser samlet på en tematisk måte for å fremstille hovedtendensen i resultatdelen. Avslutningsvis så trekker jeg en konklusjon ut fra det som fremkom i den tematiske gjengivelsen av resultatene.

I det siste kapitlet, kapittel 5, blir først fordeler og begrensninger ved metodisk tilnærming presentert, før jeg avslutningsvis trekker frem mulige innsatsområder for videre forskning.

2 Teori

Litteraturen på feltet er omfattende og det samme er vanskene som er knyttet til rusproblematikken i et individ og samfunnsperspektiv. Oppgavens tema og lengde legger restriksjoner på hvilke forhold som kan bli tatt med og gått i dybden på. For mer informasjon knyttet til rusmidler, rusmidlenes omfang, sosiale implikasjoner etc, finnes det flere bøker og forskningsartikler, både nasjonalt og internasjonalt, som tar for seg temaet rus i dybden. Innledningsvis vil jeg likevel gi en generell redegjørelse for ulike forhold knyttet til rus og rusmidler som er viktig å belyse for videre lesning, og for forståelsen av oppgaven i sin helhet. Etter det vil jeg ta for meg ulike aspekter ved forebygging generelt i skolen, for så å bevege meg over til det rusforebyggende arbeidet på denne arenaen.

2.1 Rusmidler og rusmiddelbruk

2.1.1 Hva menes med rusmidler?

En mye brukt definisjon knyttet til rusmidler er at dette er substanser som endrer strukturen eller funksjonen til kroppen på en eller annen måte (Levinthal, 2010). I et slikt perspektiv blir rusmidler oppfattet som en årsak til, og en forklaring på, all slags endring av sinnssstemning og atferd som ulike substanser kan påføre mennesker (Fekjær, 2008). Denne definisjonen byr likevel på noen utfordringer, da det er en vid definisjon med rom for tolkning. Det er mange ulike substanser som har en påvirkning på sinnssstemning og atferd. Det kan være medikamenter brukt til behandling av ulike sykdommer eller psykiske lidelser, det kan være alkohol, nikotin eller illegale rusmidler som hasj, amfetamin og heroin. Definisjonen over kan også tolkes dit hen at ulike former for mat og drikke kan regnes som rusmidler. Kaffe og te inneholder koffein som kan virke oppkvikkende og gi en endret sinnssstemning eller atferd. Det samme gjelder for sukkerholdig mat og drikke. De fleste vil nok være uenige i at mat og drikke som gir en vis effekt på kroppen kan kalles for rusmidler. Men hvor trekkes linjen for hva som karakteriseres som rusmidler og ikke? En måte å skille rusmidlene fra andre substanser som ikke anses som rusmidler, er om substansene primært blir brukt med en intensjon om å påføre en kroppslig eller psykologisk endring. Hvis selve endringen av en sinnssstemning eller atferd er målet med substansen man inntar, kan det karakteriseres som et

rusmiddel (Levinthal, 2010). Sosiale og kulturelle forhold vil også være med å bestemme hva som regnes som rusmidler å være. På den måten vil hva som defineres som rusmidler og ikke, variere fra land til land, og fra kultur til kultur (Fekjær, 2008; Levinthal, 2010).

Rusmidler er som vi ser ikke noe ensbetydende begrep. Det omfatter et vidt spekter av substanser, blir brukt til ulike formål og har forskjellig effekt. Man kunne snakket om ulike typer rusmidler, hvilken virkning de har på kropp og psyke, delt de inn i illegale og legale rusmidler, utbredelse osv. En slik kategorisering ville vært for omfattende med tanke på oppgavens lengde. For å avgrense oppgaven vil jeg derfor gjennomføre en systematisk analyse av det som karakteriseres som rusproblematikk. Det innebærer å gå nærmere inn i et felt som blir ansett som et stort samfunnsproblem med behov for en omfattende innsats på ulike samfunnsarenaer (St.meld.30, 2012).

2.1.2 Når blir bruken av rusmidler et problem ?

Hvordan man benytter seg av rusmidler varierer. Levinthal (2010) deler bruken av rusmidler opp i 4 kategorier. Den første kategorien kaller han for instrumentell bruk (*instrumental use*). Det vil si at man benytter et rusmiddel med en annen hensikt enn å bli ruset. Det kan innebære at man tar smertestillende for å bli kvitt en fysisk plage, tar sovepiller mot søvnløshet, eller benytter seg av ulike medikamenter for å motvirke psykiske vansker. Slike rusmidler blir gjerne forbundet med medisin, og er utviklet for å hjelpe mennesker i ulike situasjoner. Den andre kategorien er til rekreasjonsbruk (*recreational use*). Med rekreasjonsbruk mener han motivasjon til å ta et rusmiddel for å bli ”høy” eller oppnå en form for behagelig effekt. Mange mennesker koser seg for eksempel med et glass vin eller øl til maten for å slappe av og nyte effekten av alkohol. I motsetning til instrumentell bruk er dette ikke et middel for å motvirke en vanske som kan hemme deg personlig eller sosialt, men et nytelsesmiddel hvor selve effekten av rusmidlet er målet. Mange mennesker har en slik tilnærming til rusmidler, uten at bruken utgjør en fare for dem selv eller andre. Det er når vi kommer til den tredje kategorien, rusmisbruk (*drug abuse*), at problemene begynner å oppstå. Med misbruk menes da når reseptbaserte eller andre former for rusmidler blir brukt på en uforsvarlig eller skadelig måte. Det kan være å drikke store mengder alkohol, at man tar flere piller enn anbefalt dose, en kombinasjon av piller og alkohol etc. Den siste kategorien som Levinthal presenterer kalles for *abuse* på engelsk. På norsk har vi ingen god

oversettelse når det kommer til å skille mellom de engelske ordene *misuse* og *abuse*. De betyr begge misbruk oversatt til norsk. Men med *abuse* mener Levinthal en rusatferd som resulterer i en form for fysisk, mentalt eller sosialt hemmende tilværelse. Wilson og Kolander (2011) på den andre siden deler ikke *misuse* og *abuse* inn i to grupper. De definerer *abuse* som ”*cronic, excessive use of a drug, such that physical or other personal harm is very likely to occur*” (s.6). For dem er *misuse* en undergruppe av *abuse*, hvor skade kan oppstå ved uforsvarlig bruk av et substans som forekommer ved isolerte hendelser, og som ikke er kroniske. Eksempel på isolerte hendelser kan være å drikke for mye på en fest eller overskride antall reseptbaserte piller ved enkelthendelser. For å forenkle begrepsbruken vil misbruk bli benyttet om både *misuse* og *abuse* videre i teksten, ettersom dette er det vanligste ordet vi har for skadelig bruk av rusmidler i det norske vokabularet.

2.1.3 Misbruk og avhengighet

Misbruk av rusmidler kan føre til avhengighet, og disse begrepene blir ofte brukt om hverandre. Men misbruk er ikke det samme som avhengighet (Lund & Bretteville- Jensen, 2010). Misbruk er, som redegjort for over, en skadelig bruk av rusmidler som kan forekomme enten i isolerte situasjoner eller som en kronisk overdreven bruk av rusmidler. Graden av misbruk varierer og er avhengig av mengde, hyppighet, hvilket stoff man tar etc. Det vil også være avhengig av sosiale forhold slik som om rusmidlet er legalt eller illegalt. Hva som ses på som rusmisbruk og ikke er ofte avhengig av hvilken posisjon rusmidlet har i samfunnet (Lund & Bretteville- Jensen, 2010). Alkohol som er et legalt rusmiddel vil for eksempel ha større aksept for mengde og bruk før man kaller det misbruk enn det narkotiske stoffer vil ha.

Avhengighet på den andre siden er en fysisk (evt. mental) tilstand hos brukeren selv (Lund & Bretteville- Jensen, 2010). Avhengighet blir omtalt som en ukontrollert tvang til å bruke et rusmiddel til tross for de fysiske, emosjonelle eller sosiale problemene det medfører (Wilson & Kolander, 2011). Selv om begrepene misbruk og avhengighet har ulike betydninger, er de mer overlappende enn separate begreper, fordi misbruk kan føre til avhengighet og avhengighet skaper en trang til et kontinuerlig misbruk. Felles for begge betegnelse er likevel at disse forholdene er med å skape store vansker for mange mennesker. Det skaper problemer for brukeren, det kan skape problemer for de som er i nær relasjon til brukeren, og det er et utbredt samfunnsproblem (St.meld.30, 2012). Å kunne forebygge slike uheldige

påvirkninger som rusmidlene kan forårsake ved misbruk og avhengighet er derfor en viktig samfunnsoppgave, noe som vi skal komme tilbake til senere.

2.2 Rusmiddelsituasjonen i Norge

Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) har ført statistikk over bruk av alkohol og andre rusmidler gjennom mange år. For å gi en vis pekepinn på hvordan situasjonen ser ut vil jeg kort se nærmere på statistikken knyttet til bruken av alkohol og andre rusmidler i Norge.

2.2.1 Alkoholsituasjonen i Norge

Når man regner omsetning av ren alkohol, målt i liter per innbygger, ligger Norge nederst på listen over alkoholbruk i de europeiske landene (SIRUS, 2012). I 2010 hadde nordmenn et gjennomsnittsförbruk på 5,2 liter ren alkohol, mens Tsjekkia som ligger øverst på listen, hadde et registrert totalförbruk på 11,8 liter ren alkohol per innbygger. Tsjekkia hadde dermed over dobbelt så høyt förbruk som det Norske gjennomsnittet. Det finnes likevel store mørketall når det kommer til bruken av alkohol i Norge. Den uregistrerte alkoholbruken som skyldes en legal produksjon av hjemmebrygget øl og vin, produksjon av illegalt hjemmebrent brennevin samt smuglervarer, utgjør anslagsvis 25-35 prosent av totalförbruket her til lands (SIRUS, 2012). Mengde konsumert alkohol gjennom et år gir likevel ikke en prediksjon for skadeomfanget som alkoholen har i ulike land. Måten man inntar alkoholen på er også av betydning for skadevirkningene som kan oppstå. I sydlige land som Spania og Italia er det for eksempel en større kultur for å drikke et glass vin til middagen. De drikker kanskje oftere enn oss, men mindre mengder om gangen. I de Nord-Europeiske landene derimot er drikkekulturen mer preget av beruselse og fyll (Storvoll et al., 2010).

I en landsdekkende spørreundersøkelse utført av SIRUS blant 21-30 åringer var det 80 prosent som svarte at de hadde vært tydelig beruset minst en gang i løpet av de siste seks månedene, mens 8 prosent svarte at de hadde vært tydelig beruset mer enn 25 ganger (Storvoll et al., 2010). En slik bruk av alkohol som medfører betydelig beruselse vil kunne bli definert som misbruk. Og skal vi følge statistikken, er det mange som har hatt erfaringer med en slik tilnærming til alkohol i Norge.

Det er også foretatt undersøkelser på bruken av alkohol blant Norske ungdom. Fra 1968 og frem til 2008 har SIRUS via spørreundersøkelser blant ungdom i alderen 15-20 år, kartlagt og ført statistikk over ungdoms bruk av alkohol og andre rusmidler. Grunnet en nedgang fra 70 prosent besvarelse av spørreundersøkelsene i begynnelsen av 1990 tallet til 30 prosent besvarelse i 2008, fant SIRUS det ikke lenger forsvarlig å fortsette undersøkelsene. Tallene gir likevel en pekepinn på hvordan situasjonen er, selv om mørketallene trolig er store. Av ungdommene som ble spurt i perioden 2006-2008 oppga 80 prosent at de hadde drukket alkohol noen gang. 60 prosent oppga å ha drukket alkohol i løpet av de siste fire ukene, og det gjennomsnittlige totalforbruket i ren alkohol per ungdom på landsbasis var 4,9 liter (Vedøy & Skretting, 2009). Totalforbruket blant ungdom er dermed ikke langt fra totalforbruket til hele befolkningen. Med en debutalder hvor gjennomsnittet for første møte med alkohol er i underkant av 15 år (Vedøy & Skretting, 2009), understreker det at utbredelsen av alkohol blant ungdom er vanlig, selv om aldersgrensen for lovlig bruk av alkohol er 18 år for øl og vin, og 20 år for alkohol med en prosent over 22%.

2.2.2 Bruk av illegale rusmidler

Bruk av illegale rusmidler menes i denne sammenheng narkotiske stoffer, men også ulovlig salg og bruk av piller og andre medisiner. Det må likevel sies at statistikken knyttet til dette området er vanskeligere å få en god oversikt over, da disse midlene er illegale og bruken av dem er ulovlig, noe som gjør at det oftest foregår i det skjulte. De som bruker eller misbruker narkotiske stoffer tilhører også ofte marginaliserte grupper, noe som medfører at de i liten grad er inkludert i undersøkelsene som er gjort (Amundsen, 2010). Som med mye av statistikken knyttet til bruk og misbruk av rusmidler, er det forventet at det er store mørketall knyttet til hvor mange som faktisk bruker narkotiske stoffer i Norge.

Anslagsvis er det mellom 78 000 - 120 000 menn og 42 000 – 73 000 kvinner i aldersgruppen 15-79 år som har brukt et narkotisk stoff i løpet av ett år (St.meld.30, 2012). Det er en relativt stor andel mennesker i den Norske populasjonen. Mellom 10 000 og 18 000 har brukt heroin, og det tenkes at rundt 8000 personer injiserer (St.meld.30, 2012).

I en befolkningsundersøkelse for personer fra 15 år og over ble det spurt om deres bruk av narkotiske stoffer det siste året. Blant menn i aldersgruppen 15-29 år var det 14 prosent som svarte at de hadde prøvd, mens hos jentene i samme aldersgruppe var det 9

prosent (Amundsen, 2010). Dette gir en total på 23 prosent som har prøvd rusmidler i denne aldersgruppen. Bruken av narkotiske stoffer viste seg også å være høyere blant den yngre populasjonen. Undersøkelsen viste nemlig at i aldersgruppen 30-59 år var det 3 prosent av mennene og 2 prosent av kvinnene som svarte at de hadde benyttet seg av narkotika i løpet av det siste året (Amundsen, 2010).

Narkotiske stoffer og illegale rusmidler har forståelig nok et negativt stempel i samfunnet. Det grunner nok i midlenes forbindelse til narkomani og at det er en kriminell handling å bruke dem. I befolkningen blir også bruken av narkotiske stoffer og andre illegale rusmidler sett på som et større problem enn de problemene som knytter seg til alkoholbruken (Storvoll et al., 2010). Men hvordan er tilstandsbildet hvis man ser på hvilken skade disse midlene medfører?

2.2.3 Rusmidlenes skadeomfang

Når man ser på de helsemessige skadene knyttet til alkohol og narkotikabruk, så blir alkoholbruk rangert som den nest viktigste årsaken til tap av friske leveår. Dette gjelder i land med høy inntekt (Norge inkludert). Narkotikabruken på sin side ble rangert som nummer 8 når det gjelder tap av friske leveår (WHO, 2009). Bruken av narkotiske stoffer er forståelig nok forbundet med høy sykkelighet og dødsfall, men narkotikabruken sammenlignet med alkoholbruk er mye mindre utbredt i befolkningen og bidrar av den grunn til et mindre skadeomfang totalt sett (Storvoll et al., 2010).

I tillegg til at alkohol og narkotikabruk medfører en rekke helseskader, er bruken også forbundet med en rekke sosiale problemer. Angst, depresjon, suicidal atferd, barnemishandling, ekteskapsproblemer, kriminalitet og vold er noen av forholdene som kan nevnes. For å ta et eksempel så viser resultatene gjort via internasjonal forskning at det er en årsak- virkning mellom alkoholbruk og vold. I tillegg vil kriminelle handlinger som kjøring i beruset tilstand, hærverk og sedelighetsforbrytelser kunne tilknyttes alkoholbruken (Storvoll et al., 2010). Dette er alvorlige forhold som i mange tilfeller går ut over en tredjepart, og som viser at alkohol har store ringvirkninger på individer utenom brukeren selv. Liknende forhold kan knyttes til narkotikabruken, selv om det imidlertid ser ut til at alkoholbruken i større grad medfører slike negative konsekvenser som er nevnt over. Narkotikabruken på sin side bidrar

til å skape andre samfunnsmessige utfordringer, slik som vinningsforbrytelser og organisert kriminalitet (Storvoll et al., 2010).

Man kunne brukt lang tid på å liste opp de ulike skadevirkningene knyttet til alkohol og narkotiske stoffer. Hensikten er likevel å vise at bruken av disse rusmidlene i stor grad påfører skade for enkeltindivider og at det i mange tilfeller har en negativ virkning for mennesker og samfunnet rundt. At man har et fokus på å behandle eksisterende rusproblemer i samfunnet er viktig, men minst like viktig er det at vi fokuserer på å forhindre at slike rusrelaterte vansker oppstår. Ved å forebygge bruk kan vi hindre at flere faller ut i samme situasjon som så mange mennesker i dagens samfunn er i.

2.3 Skolen som forebyggende arena

Myndighetene, med helse- og omsorgsdepartementet i spissen, har i den senere tid lagt større vekt på betydningen av forebyggende arbeid for å motvirke rusproblematikken. De anser dette som et viktig satsningsområde for å bekjempe de utfordringene som utarter seg i tilknytning til bruk og misbruk av rusmidler. Forebyggende arbeid blir likevel brukt om et vidt spekter av tiltak, og mye av fokuset synes å blir rettet mot skadereduksjon og behandling. I rapporten fra Stoltenbergutvalget (2009) om narkotika, blir forebyggingsperspektivet i stor grad knyttet til hvilke tilbud og tiltak som bør gis til de som allerede har et rusproblem. Tiltak som videreutvikling av sprøyteromsordninger, etablere mottaks og oppfølgingssentre og behandling via LAR er noen av punktene som tas opp. Et annet eksempel er Stortingsmelding 30 (2012), en oppfølging av opptrappingsplan for rusfeltet for 2007 – 2012, hvor betydningen av en helhetlig rusmiddelpolitikk legges frem. Men også her får skadereduksjon og behandling av et eksisterende problem mye av oppmerksomheten. At vi har et system som fanger opp og tar vare på de som har et misbruk eller en avhengighet til rusmidler er viktig. Dette kan hjelpe mennesker til å komme ut av en vanskelig livssituasjon og muligheten til å leve et verdig liv. Å forebygge og behandle et eksisterende problem er likevel en meget ressurs- og tidskrevende prosess. Av den grunn så er det av betydning at vi også fokusere på hvordan man kan motvirke problematikken før den faktisk oppstår. Tidlig intervensjon i det rusforebyggende arbeidet blir derfor ansett som en sentral målsetning (Helsedirektoratet, 2010). Det er her skolen som arena kommer inn. For i

dagens samfunn må alle norske barn gå på skolen. Her møter vi mangfoldet, og mye av den sosiale og faglige utviklingen foregår innenfor denne institusjonen.

2.3.1 Skolen er for alle

Skolen er den største oppvekst- og opplæringsinstitusjonene i Norge, og alle barn og unge må gjennom utdanningssystemet. I skolen skjer det læring av kunnskaper og holdninger som skal bidra til å styrke og forberede fremtidige voksne til deltagelse i et stadig mer omfattende og komplekst samfunn. En nærmest obligatorisk skolegang som varer i 13 av de mest formende årene til barn og unges liv gjør at skolen har en stor påvirkning for både utvikling av sosial og faglig kompetanse (Nordli Hansen & Mastekaasa, 2005). I takt med skolens økende inngripen i barn og unges hverdag, tar også skolen gradvis over de sosialiseringsspektene som andre aktører før var i besittelse av. Rollen som sekundærsosialiseringssagent blir dermed preget av et stadig økende primærsosialiseringssansvar. Rett etter familie og venner er det derfor skolen som har størst påvirkning for hvordan en eventuell utvikling av problematferd vil utvikle seg (Ogden, 2009). Det som derimot skiller skolen fra familie og venner, er at skolen er regulert av det offentlige. Stat og kommune kan ved hjelp av profesjonelle aktører bestemme hvordan skolen på best mulig måte skal tilrettelegges og hvordan miljøet ideelt bør se ut. Å direkte regulere familie eller venners miljø ligger ikke under noen offentlig rett. Skolen blir derfor ansett som et sentralt område for et målrettet og kontinuerlig forebyggingsarbeid.

2.4 Forebyggingsperspektivet

Forebygging handler i en generell forstand om hvordan man iverksetter tiltak med en forventning om å komme en uheldig utvikling i forkjøpet, eller hvordan man kan motvirke forverring av en eksisterende tilstand (Befring, 2008). Forebygging blir på den måten motsetningen til en vent og se holdning. Man anerkjenner at det er ulike utfordringer som vil oppstå i skole eller på andre samfunnsarenaer, og forsøker å være i forkant av slike negative utviklingsforhold. Forebygging blir dermed en proaktiv kontra en reaktiv innsats. Men for å kunne jobbe konstruktivt med de forholdene som er knyttet til forebyggende arbeid må man vite noe om de risiko- og beskyttende faktorer som ligger til grunn for negative utviklingstrekk. Hva som kan karakteriseres som risiko eller beskyttende faktorer vil variere

avhengig av individuelle eller miljømessige forhold, men bredt definert så handler risikofaktorer om *”hvilken som helst faktor hos individet eller i oppvekstmiljøet som kan assosieres med økt sannsynlighet for negativ psykososial utvikling i fremtiden”* (Nordahl, Sørli, Manger, & Tveit, 2005, s. 81). Beskyttende faktorer på den andre siden handler om å se nærmere på hva det er som fremmer kompetanse og positive utviklingstrekk (Nordahl et al., 2005). Kombinert vil kunnskap om både risiko og beskyttende faktorer knyttet til ulike problemområder kunne bidra til å motvirke eller redusere skadeomfanget. En slik tilnærming til forebyggende arbeid krever til gjengjeld at man har den nødvendige kompetansen hos personalet i skolen. De som jobber tett med forebyggende arbeid må vite hva som faktisk fører til læring av holdninger og atferd blant dagens unge (Befring, 2008). Andre viktige forhold ved forebyggende arbeid i skolen er at tiltakene er tilpasset alder, går over en lengre tidsperiode, at det er forankret i den kulturen elevene er omgitt av, samt et fokus på å innarbeide sosiale og emosjonelle ferdigheter (Befring, 2008). Dette er generelle kriterier som bør ligge til grunn i et forebyggingsperspektiv.

2.4.1 Skolen som egen risikofaktor

Gjennom opplæringsloven og det nasjonale læreplanverket er skolene pålagt å gi alle barn og unge et trygt miljø der læring og positiv sosial utvikling skal være overordnede målsettinger (Arnesen & Sørli, 2010). Dette kommer klart frem i prinsippene for opplæringen, også kalt for læringsplakaten. At skolene har et godt og inkluderende miljø, som fremmer både læring, trivsel og personlig vekst, er med på å kunne motvirke skjevutvikling på ulike livsområder. Ved å ta hensyn til de føringene som ligger i de overordnede målsettingene på en systematisk og kvalitetssikret måte, vil man skape et opplæringstilbud som i seg selv fungerer som en generelt forebyggende instans.

Hvis man ser på de kravene som stilles til elever i dagens skole så er de ganske omfattende. Evnen til å tilegne seg kunnskap og prestere godt faglig, åpner dører for en ønsket fremtid. Presset på utdanning henger i hop med at vi lever i et moderne samfunn hvor kunnskap er blitt en av de viktigste *”handelsvarene”*. For at vi skal videreutvikle en stabil økonomisk tilværelse kreves innovasjon og nytenkning. Dette gjør at arbeidslivet og samfunnet stiller høye krav til utdanning og kompetanse hos populasjonen. For elevene medfører dette et langvarig og prestasjonskrevende utdanningsløp for å kunne ha de riktige kvalifikasjonene

som blir etterspurt. For mange kan skolen dermed medføre store personlige påkjenninger, ikke minst for de elevene som blir utsatt for ydmykelser og nederlagsopplevelser (Befring, 2012). Skolen og de faglige kravene kan derfor være en risikofaktor i seg selv for disse individene. Å måtte gå på skolen hver dag med en følelse av å ikke strekke til gjør noe med ens egen selvtillit. Mange utvikler derfor ulike negative beskyttelsesstrategier eller atferdsmønstre, som igjen svekker læringen ytterligere (Ogden, 2009).

Faglig kompetanse er selvsagt en viktig del av utdannelsen. Men det er også sentralt at skolesystemet vektlegger og forstår betydningen av skolen som en sosial arena. Godt læringsmiljø og en inkluderende skole er to viktig forutsetning for en positiv utvikling av selvoppfatning og motivasjon, som igjen har innvirkning på læring og trivsel (Skaalvik & Skaalvik, 2005). Med læringsmiljø menes da miljøet, atmosfæren, den sosiale interaksjonen, holdningene og målstrukturen som elevene erfarer eller opplever i skolen (Skaalvik & Skaalvik, 2005).

Faglig prestering og læringsmiljø henger tett sammen, og bør ikke forstås separat. Men i den siste tiden er skolen blitt kritisert for å ha hatt for stor oppmerksomhet knyttet til kvaliteten på struktur og resultater, mens prosesskvaliteten som handler om virksomhetens indre aktiviteter og mellommenneskelige forhold har blitt mindre vektlagt (Berg, 2005). Det er viktig at kvalitetsforbedringer i skolen ikke blir sett på som synonymt med strukturelle endringer og målinger av elevenes prestasjoner. Kvalitetsforbedring må også ligge i måten skolen jobber med læringsmiljøet og de sosiale aspekter ved elevenes tilværelse på. Hvis skolen klarer å gjøre en god jobb med både faglig prestasjoner, læringsmiljø og en tilpasse opplæringen for alle, vil det være en solid grunnmur i forebygging av uheldige utviklingstrekk som rusmiddelproblematikk og andre psykososiale vansker.

2.4.2 Ulike nivåer av forebyggende arbeid

Forebygging er et begrep som omfatter mange ulike tilnærminger. Hva som menes med forebygging varierer og det er flere måter å forstå forebyggingsbegrepet på. En måte å tilnærme seg begrepet på er å dele det inn etter hvem tiltakene retter seg mot, samt hvilken antatt risiko disse har for å utvikle atferdsproblemer (Gravrok, Schancke, Andreassen, & Domben, 2006). I faglitteraturen er denne inndelingen ofte basert på Gerald Caplans (1964) inndeling av forebyggende arbeid. Caplan delte forebygging opp i tre nivåer: primær, sekundær og tertiær forebygging. Enkelt forklart så handler primærforebygging om tiltak som

retter seg mot hele befolkningen, med formål om å forhindre at et problem, en skade eller sykdom oppstår (Fekjær, 2008; Gravrok et al., 2006). Sekundærforebygging retter fokus mot risikogrupper, og forsøker å begrense varighet og omfang av et problem, en skade eller sykdom som er i oppstartsfasen. Mens tertiærforebygging handler om tiltak som rettes mot risikoindivider, hvor formålet er å motvirke utviklingen av et problem, en sykdom eller skade som har oppstått (Fekjær, 2008; Gravrok et al., 2006). Caplans inndeling er preget av den medisinske fagtradisjonen, og hans inndeling er blitt kritisert for å bli brukt på andre måter enn slik han selv definerte de ulike stadiene (Iversen, 2013). At begrepene blir brukt forskjellig i ulike sammenhenger bidrar dermed til at inndelingen tolkes ulikt. Den tilpasses til de ulike fagtradisjoner og kan derfor virke forvirrende for noen.

I følge Befring (2008) er det mer formålstjenelig i en pedagogisk forstand å snakke om allmennforebygging i stedet for primærforebygging, målspesifikk forebygging i stedet for sekundærforebygging, og rehabiliterende tiltak i stedet for tertiærforebygging. For det første er disse begrepene mer forståelige for den allmenne leser, og for det andre gir de en bedre beskrivelse av de ulike innsatsområdene knyttet til forebygging i skolen. Skillet mellom allmennforebyggende tiltak og målspesifikke tiltak blir også karakterisert som mer flytende enn det Caplans inndeling gir uttrykk for. Allmennforebyggende og målspesifikke tiltak, slik de blir presentert, henger i større grad sammen. De blir ansett for å være mer gjensidig utfyllende og forsterkende enn separerte enheter, fordi det generelle ved allmennforebyggende tiltak er å tilrettelegge for en god oppvekst for alle, men som en *”supplerende innfallsvinkel vil det imidlertid være behov for en målspesifikk forebyggende virksomhet for å hindre eller bremse en negativ og uønsket utvikling hos enkeltpersoner eller grupper”* (Befring, 2008, s. 173). Et annet aspekt ved målspesifikk forebygging er at det i motsetning til sekundærforebygging vektlegger både utsatte grupper og særlige problemtilstander (Befring, 2008). Mens sekundærforebygging har et mer ensidig fokus på risikogrupper, åpner målspesifikk forebygging opp for at negative utviklingstrekk kan ligge utenfor individet selv. Særlige problemtilstander kan også innebære måten elevene blir møtt på av lærere og medelever, hvordan kulturen og miljøet på de ulike skolene er, hvordan skolene organiseres, samt utfordrende eller problematiske forhold utenfor skolens arena. Problematiske adferd oppstår ikke i et vakuum, men i samspill med omgivelsene. Det er derfor viktig at man også setter et søkelys på de omgivelsene som elevene ferdes i, og ser om det kan være noe ved omgivelsene som kan by på særlige problemtilstander (Nordahl et al., 2005).

Videre i oppgaven vil fokuset knyttet til det rusforebyggende arbeidet i skolen hovedsakelig bli rettet mot et allment-målspesifikt forebyggingsperspektiv. Med et slikt perspektiv mener jeg da spesifikk rusforebyggende arbeid som retter seg mot alle for å motvirke at særlige problemtilstander knyttet til bruk av rusmidler oppstår.

Siden tertiærforebygging/rehabiliterende tiltak er mer forbundet med behandling, og foregår stort sett utenfor skolens arena, vil dette nivået ikke bli vektlagt videre. Når det er sagt, betyr ikke det at denne formen for forebygging er av mindre betydning. Tvert om. Men på dette nivået handler forebygging i større grad om å iverksette tiltak på individnivå hvor forholdene må tilrettelegges til den enkeltes situasjon. På dette nivået har problemene også utviklet seg til å bli et slikt problem som vi i utgangspunktet ønsker å forhindre.

2.5 Rusforebyggende arbeid i skolen

Blant noen av de viktigste risikofaktorene for senere rusmiddelbruk er lærevansker og atferdsproblemer i skolen, rusproblematikk i hjemmet, samlivsbrudd hos foreldrene, mobbing fra andre og tilsyn fra barnevernet (Holth, 2010; Schultz, 1998). Hver for seg utgjør disse faktorene i mindre grad en risiko for utvikling av rusproblematikk, men kombinert samvarierer de i høy grad med senere misbruk av rusmidler (Holth, 2010). Fellesnevneren for de som tar skrittet videre over til de tyngre rusmidlene er at de er preget av en ustabil oppvekst. Av den grunn har også psykiske lidelser en sammenheng med rusmisbruk. I en undersøkelse som ble utført ved Østnorsk kompetansesenter for rusrelaterte problemer i Hedemark viste det seg at nærmere 80 prosent av de som begynte å ruse seg hadde psykiske lidelser før de startet et misbruk (Berg, 2005). Forholdene over viser hvilken kompleksitet som ligger til grunn for rusproblematikken. At forebyggingsstrategier knyttet til andre vanskeområder blir vektlagt i skolen fremstår av den grunn som viktig, da det kan bidra til å motvirke en opphopning av risikofaktorer som videre kan føre til rusmisbruk og avhengighet. Slike tiltak eksisterer i skolen. Og forebyggingstiltak knyttet til psykisk helse, atferdsproblemer, lærevansker og mobbeproblematikk er ansett som viktige innsatsområder. Men rusmidlene kan også medfører negative konsekvenser blant individer som ikke nødvendigvis tilhører en risikogruppe. Ta alkoholen som et eksempel. Dens posisjon i samfunnet har hatt mangfoldige formål. Bruksområde har gjerne vært i sammenheng med ”sosiale ritualer, som måltidsdrikk, som fylledrikk, som medisin eller til religiøse ritualer” (Fekjær, 2008, s.25). Den utstrakte bruken av alkohol er et normalt innslag i vår kultur.

Derfor er det også normalt at unge er nysgjerrige og ønsker å ta del i denne aktiviteten. Men med en drikkekultur preget av fyll og høyt konsum situert til helger og helligdager, er nordmenns bruk av alkohol sterkt forbundet med en ”jakt” på ruseffekten. Dette viser seg også å være et sentralt mål blant ungdom i deres første møte med alkohol (Horverak & Bye, 2007). Et slikt drikkemønster, enten du er i risikozonen for å utvikle misbruk eller ikke, kan derfor være et faremoment i seg selv.

Å ikke bli eksponert for rusmidler på noen som helst måte i dagens samfunn er nesten umulig, og de aller fleste vil i løpet av livet måtte ta stilling til om de vil prøve alkohol eller andre rusmidler. Ettersom rusmidlene utgjør en risikofaktor for uheldig utvikling, og at de aller fleste blir eksponert for dem på en eller annen måte, vil forebygging rettet mot alle kunne favne både de som er i risikozonen og de som ikke er det. Forebygging som favner bredt har også vist seg å ha større betydning for det totale omfanget av rusrelaterte skader og problemer blant ungdom, enn de tiltakene som bare berører utsatte grupper (Rossow, Pape, & Baklien, 2010).

2.5.1 Strategier for rusforebyggende arbeid i skolen

Strategier for rusforebyggende arbeid blir vanligvis delt inn i tilbudsreducerende og etterspørselsreducerende tiltak. Det sentrale ved tilbudsreducerende tiltak er å regulere tilgjengeligheten og betingelsene for bruken av rusmidler (Schancke, 2005). Eksempler på slike tiltak er aldersgrense på kjøp og salg av alkohol, høye avgifter og priser, begrensninger i salgssteder, reduserte åpningstider, offentlige monopoler og regulering av reklame (Schancke, 2005). Dette er forhold som er bestemt av myndighetene, og er dermed ikke et skolepolitisk eller pedagogisk anliggende. Tiltakene blir likevel ansett som en av de mest effektive måtene å begrense bruken av rusmidler på (Babor et al., 2010; Helsedirektoratet, 2012; Pape, 2009; Rossow et al., 2010; Schancke, 2005; St.meld.30, 2012). I Norge har vi en forholdsvis streng politikk når det gjelder de overnevnte forholdene. Når forskning da viser at slike politiske føringer er med på å redusere mengde og utbredelse, bør dette opprettholdes og videreutvikles. Utfordringene ligger i at dette er upopulære beslutninger blant mange i samfunnet, noe man til stadighet kan se under valgkamper og i mediene. Det er viktig å presisere at dette gjelder legale rusmidler som alkohol og tobakk. Å regulere de illegale rusmidlene er vanskeligere ettersom de ikke selges på lovlig vis, men i det skulte. For skolens

anliggende blir det viktig å følge de lover og regler som er bestemt av politikerne. Skolene bør for eksempel ha tobakks- og alkoholforbud på skolens område og på arrangementer som er i regi av skolen (Helsedirektoratet, 2012). Å håndheve slike forbud kan bidra til at terskelen for bruk av rusmidler i skolesammenheng blir høyere, og dermed redusere utbredelsen. At forbruket reduseres i samfunnet som helhet kan også tenkes å ha en positiv innvirkning for barn og unge, da de i mindre grad vil bli eksponert for bruken.

Når det gjelder etterspørselsregulerende tiltak, har det som mål å begrense menneskers etterspørsel og søken etter rusmidlene (Schancke, 2005). Mens tilbudsreducerende tiltak kan sies å ligge utenfor enkeltmenneskers egne beslutninger, søker etterspørselsregulerende tiltak å påvirke de beslutningene som enkeltmennesker gjør i tilknytning til rusmidlene. Ut fra tanken om at skolen er en sentral arena for forebyggende arbeid, faller det seg naturlig at skolen blir ansett som en viktig aktør når det kommer til iverksettelse av etterspørselsreducerende tiltak knyttet til rusmidler. Hvordan denne formen for forebygging er lagt opp i skolen er likevel preget av varierende tilnærminger.

Den mest tradisjonelle fremgangsmåten i skolesammenheng er opplysningsbaserte rusforebyggingsprogrammer og tiltak, hvor fokuset i stor grad er blitt rettet mot hvilke skadevirkning rusmidlene har (Fekjær, 2008). Et eksempel er det amerikanske rusopplysningsprogrammet DARE, som er et av verdens mest brukte rusforebyggende program. Dette programmet går ut på at politiet kommer til skolene for å undervise elevene om rus og rusmidler. Mye forskning er gjennomført på denne tilnærmingen, og resultatene er i hovedsak negative med tanke på hvilken effekt de har på rusmiddelbruk blant unge (Fekjær, 2008). En annen populær form for opplysning er å invitere en tidligere narkoman eller alkoholiker for å prate om hvordan livet som rusmisbruker utartet seg. Hensikten med denne formen for opplysning er å avskrekke ungdommen fra å havne i samme posisjon som foredragsholderne ved å få dem til å tenke kritisk på hvilke negative effekter rusmidlene har. Dette er kanskje den minst effektive formen for opplysningsarbeid, fordi den situasjonen som foredragsholderne har vært i er så fjern fra elevenes egen virkelighet, at elevene ser det som lite anvendbart i deres eget liv (Fekjær, 2008). Disse to eksemplene er selvsagt to av mange tilnærminger til opplysningsbasert rusforebygging. Årsaken bak å fremheve de to metodene er for å poengtere den kritikken som ofte er blitt rettet mot disse typene av programmer og tiltak. En kritikk som går ut på at opplysningsbaserte tiltak knyttet til rus i for stor grad har fokuserer på budskapsinnholdet, og ikke på hvem som formidler og i hvilken kontekst det formidles i (Schancke, 2005).

Selv om opplysningsbaserte tiltak har hatt en sterk posisjon knyttet til det rusforebyggende arbeidet i skolen, finnes det flere andre tilnærmingsmåter. Sett i et utviklingsperspektiv ble innsatsen på 1960 tallet forbeholdt opplysningsvirksomhet med klare innslag av skremselspropaganda knyttet til skadevirkningene av rusmidler. Som en etterfølger av denne strategien ble det i tiåret som fulgte utviklet såkalte affektive skoleprogrammer som bygde på en antagelse om at unges bruk av rusmidler hadde en sammenheng med individuelle problemer eller mangler på ulike livsområder. Målet ble derfor å styrke selvfølelsen og de psykososiale ferdighetene til elevene slik at de stod bedre rustet til å kunne ta selvstendige valg. Selve rusmiddelbruken ble dermed ikke det viktigste temaet (Rossow et al., 2010). Etterhvert fikk de rusforebyggende skoletiltakene en sterkere teoretisk forankring. Sosialkognitive teorier med en grunntanke om at ungdoms bruk av rusmidler var et resultat av modell-læring, gruppepress og positive forventninger til effekten av rusmidlene fikk vind i seilene. Hvordan man kunne lære elevene å bruke ulike avvisningsstrategier ble et viktig moment innenfor denne forebyggingsstrategien (Rossow et al., 2010). Andre former for rusforebyggende strategier handler om å påvirke unges normer, forestillinger og forventninger til rusmiddelbruk slik at det fremstår som mindre attraktivt. I tillegg er det flere tiltak som har en eklektisk tilnærming som bygger på en kombinasjon av strategier (Schancke, 2005). Som vi ser så er det et mangfold av ulike strategier knyttet til det rusforebyggende feltet. Men selv om de har ulike tilnærmingsmåter har de et felles mål for sine strategier: å forhindre en fremtidig skadelig bruk av rusmidler blant elever.

2.5.2 Når bør rusforebyggende arbeid iverksettes?

Et viktig moment ved forebyggende arbeid er at tiltakene som iverksettes må være tilpasset alder og gå over en lengre periode (Befring, 2008).

Figur: Når rusforebyggende arbeid bør iverksettes (Schancke, 2005).

Tabellen over illustrerer når de ulike innsatsområdene knyttet til rusforebyggende tiltak bør iverksettes. Som vi ser så ligger sosial kompetanse og mestring forankret som et viktig moment gjennom hele prosessen. Når det kommer til forebyggende tiltak rettet mot ungdoms bruk av alkohol er det anbefalt å starte opp når elevene har nådd mellomtrinnet på barneskolen, for så å fortsette ut hele skoleløpet. Med tanke på at gjennomsnitts debutalder for alkohol hos ungdom er på 15 år (SIRUS, 2012) er det ansett som ekstra viktig med en intensiv innsats på alkoholforebygging i 12-14 års alderen, før elevene når debutalder (Gravrok et al., 2006). Forebygging knyttet til illegale rusmidler er anbefalt å bli iverksatt når elevene har kommet på ungdomsskolen, for så å bli fulgt opp videre i utdanningsløpet . Årsaken til denne oppdelingen av innsatsområder er at tiltakene må ta utgangspunkt i elevenes kognitive og sosiale forutsetninger. Å starte forebygging på et tidspunkt i elevenes liv hvor alkohol og illegale rusmidler ikke er relevante problemstillinger blir ansett som uhensiktsmessig, samtidig som det er en viss risiko for å kunne utløse den atferden som man i utgangspunktet ønsker å forebygge (Gravrok et al., 2006).

2.5.3 Kritiske aspekter ved det rusforebyggende arbeidet i skolen

Selv om rusforebyggende arbeid blir ansett som et viktig innsatsområdet i skolen er det likevel en del ved denne forebyggingen som har fått kritikk. Som nevnt tidligere er det mange ulike strategier og tilnærminger knyttet til feltet, og ofte er det vært utenforstående programutviklere eller interesseorganisasjoner som har stått for de tilbudene som gis til skolene. Hvilke tiltak som blir benyttet i skolen og hvordan de blir gjennomført er det også liten kunnskap om (Rossow et al., 2010). At de tiltakene som gjennomføres er av god kvalitet og faktisk har en effekt på bruken av rusmidler, er essensielt. Tiltakene bør derfor være forankret i teoretisk eller empirisk kunnskap. Men slik situasjonen ser ut så er det rusforebyggende arbeidet i større grad preget av ideologiske og politiske føringer (Gravrok et al., 2006; Schancke, 2005). Via systematiske gjennomganger av ulike tiltak er det funnet ut at majoriteten av tiltakene som finnes er basert på en intuisjon eller intensjon om å komme en uheldig utvikling i forkjøpet. Kunnskapsbaserte tiltak på den andre siden blir bare i begrenset grad gjennomført (Gravrok et al., 2006). Tiltak som bygger på en antagelse om hvordan man kan forebygge rusproblematikk, slik som de intensjons- og intensjonsbaserte tiltakene gjør, kan fra et faglig ståsted ikke anbefales (Schancke, 2005). Men også programmer og tiltak som via empiriske studier har vist seg å ha en positiv effekt på rusmiddelbruk, har fått sterk

kritikk for å fremheve kun de positive sidene ved programmene, og utelatt forhold av mindre positive karakter. I Nordahl rapporten (2006) som evaluerte forebyggende programmer i Norge, var det bare ett rusforebyggende program som forskergruppen kunne anbefale på bakgrunn av effektstudier. Dette programmet var Unge og Rus. I studiene av Unge og Rus deltok elever i et standardisert opplegg med spesifiserte instruksjoner. Forskningen viste at etter et par måneder drakk de elevene som hadde blitt eksponert for det strukturerte opplegget relativt sett mindre enn det elevene i kontrollgruppen gjorde. Andre elever, som hadde fått et mer fleksibelt opplegg av programmet, viste seg derimot å drikke relativt sett mer. At mindre strukturerte versjoner av programmet syntes å gi økt alkoholbruk på sikt kom ikke frem i Nordahlrapporten (Pape, 2009). Hilde Pape skriver at *”det er grunn til å tro at forskningslitteraturen har en systematisk skjevhet i favør av ”gode nyheter” om effekten av slike tiltak, og at den derfor kan gi opphav til større forebyggingsoptimisme enn det er grunnlag for”* (Pape, 2009, s. 343). Hvordan tilstandsbildet på det rusforebyggende arbeidet i den Norske skolen er når det kommer til kvalitet, er derfor et ulendt terreng å få oversikt over.

2.6 Avsluttende kommentar til teoridelen

Det er lett å enes om at forebyggende arbeid bør være en sentral del av skolens satsningsområde. Det er et positivt ladet begrep på lik linje med tilpasset opplæring og en inkluderende skole. Å kunne være i forkant av en mulig problemstilling og legge til rette slik at den ikke oppstår er en ønsket situasjon. Men selv om tankene som ligger bak forebygging nærmest er en selvinnsynende nødvendighet, er det i realiteten vanskeligere å gjennomføre det i praksis. Som vi har sett er rusproblematikken et multi-deterministisk problemområde. Hva som fører til at unge etablerer en skadelig tilnærming til rusmidler vil være påvirket av forskjellige variabler. Det kan være påvirket av ulike individuelle, familiære, sosiale og kulturelle forhold, eller en kombinasjon av dette. Kompleksiteten i rusproblematikken har medført at de strategiene og fremgangsmåtene som blir benyttet i det rusforebyggende arbeidet er preget av stor variasjon, noe vi så i avsnittet om rusforebyggende strategier. Med ulike strategier, tiltak og programmer på området er det vanskelig å manøvrere seg i en jungel av ulike rusforebyggende innsatser. Når forskning i tillegg viser til at mange av de innsatsene som brukes i skolen mangler faglig bakgrunn ved en dokumentert effekt på redusert bruk eller misbruk av rusmidler, kan man stille spørsmål til hvilken kvalitet som befinner seg der

ute. Dessverre så finnes det ingen oversikt over hvilke skoler som har spesifikke rusforebyggende tiltak, eller hvilke strategier og fremgangsmåter de benytter seg av. Hvordan den rusforebyggende situasjonen utarter seg i skolen er derfor vanskelig å få oversikt over. Av den grunn ønsket jeg å intervju fagpersoner med ekspertise knyttet til rus og forebyggende arbeider for å kunne få en større innsikt i deres synspunkter knyttet til skolen som rusforebyggende arena. Ved å intervju eksperter på området håper jeg å få en større forståelse for hvordan tilstanden rundt det rusforebyggende arbeidet er, og hvilke utfordringer som ligger i å få til en god og effektiv forebygging på feltet.

3 Metode

Metode er enkelt forklart de fremgangsmåter man benytter seg av i innsamling, bearbeiding og tolkning av datamaterialet til forskningsarbeidet. Hensikten med dette kapitlet er å gi en beskrivelse av hvordan jeg har kommet frem til de resultatene som senere vil bli presentert. Metoden jeg har valgt omfatter kvalitative ekspertintervju av sentrale aktører knyttet til rus og forebyggende arbeid i skolen. Ut fra den litteraturen som omtaler kvalitative intervjuer fremkommer ikke ekspertintervju som en tradisjonell fremgangsmåte, noe som har medført en mer eklektisk tilnærming til metodebruk.

3.1 Et kvalitativt ekspertintervju

Som metode har jeg valgt å benytte meg av kvalitativt ekspertintervju som fremgangsmåte. Fordelen med kvalitativ forskning er at denne tilnærmingen etterstreber dybdeforståelse i datamaterialet. Ettersom rusforebyggende arbeid i sin helhet ikke er et enkelt fenomen å kvantifisere via kvantitative undersøkelser, fant jeg det mer formålstjenlig å benytte en kvalitativ tilnærming. En vanlig måte å se kvalitativ forskning på er at det har et overordnet mål som retter seg mot ”å utvikle forståelsen av fenomener som er knyttet til personer og situasjoner i deres sosiale virkelighet” (Dalen, 2011, s. 15). Ofte er det snakk om å tilegne seg data knyttet til informanternes meninger, selvforståelse, intensjoner og holdninger (Befring, 2007). Man forsøker med andre ord å få en rik forståelse for personer eller situasjoners tilværelse innen en vid kontekst (De Vaus, 2002). En av de vanligste måtene å innhente slik data på er via ulike former for intervju. De kvalitative intervjuer handler derfor i stor grad om å innhente datamateriale om informanternes livsverden, for så å kunne fortolke betydningen av det som er blitt sagt opp mot en problemstilling eller et valgt tema (Kvale & Brinkmann, 2009).

Som man kan se over så omhandler kvalitativt intervju i stor grad en interesse knyttet til personers opplevelse av sin egen livsverden. Dette perspektivet står også sterkt i mye av den spesialpedagogiske forskningen. Eksempler på dette kan være å finne ut hvordan mennesker med utviklingshemning erfarer sin egen skolegang, intervjuer elever med ADHD om hvordan

de opplever en skolegang med lite fysisk aktivitet, eller stille spørsmål knyttet til hvordan verden fortoner seg for en som er blind.

Problemet knyttet til mitt valg av metode er at det ikke er informantenes livsverden jeg primært er ute etter. Hensikten med å intervju eksperter på rus og forebyggende arbeid er å få deres faglige og profesjonelle vurdering av det rusforebyggende arbeidet i skolen. Bruk av ekspertintervju gjennom kvalitativ metodetilnærming er heller ikke en metode som det finnes særlig med litteratur om. Kvale og Brinkman (2009) argumenterer likevel for at det kvalitative intervjuet er et håndverk med rom for kreativitet og oppfinnsomhet fra forskerens side. For dem er det ikke formålstjenlig å opprettholde en metodefetisj da dette kan hemme kunnskapsutviklingen. Dybdeforståelse for et fenomen kan derfor brukes som forklaring på hvorfor jeg valgte kvalitativt ekspertintervju som fremgangsmetode. Fagspesialister sitter på mye kunnskap om deres eget interessefelt. De har selv omfattende innsikt i den teorien og litteraturen som finnes på det feltet, og har i mange tilfeller gjort egen forskning. Grunnet ekspertkompetanse får de også gehør for sine vurderinger og synspunkter når beslutninger skal tas i politiske eller praktiske beslutninger. Det er for eksempel ikke uvanlig at Regjeringen eller Stortinget benytter seg av såkalte ekspertutvalg når de ønsker en utredning på ulike samfunnsområder.

3.1.1 Delfimetoden

I Tyskland og Japan har det vært en lang tradisjon for å bruke det som kalles for Delfimetoden. Denne metoden er mye brukt i både offentlige og private virksomheter. Tilnærmingen sikter på å samle inn informasjon fra et større antall eksperter, som sammen blir brukt for å vurdere et bestemt område (Forskningsrådet, 2003). Man bruker altså eksperter for å få en faglig begrunnet besvarelse knyttet til et område, for så å bruke disse svarene til å kunne si noe om en tilstand og eventuelle predikere fremtidsutsikter på området. I samråd med min veileder Edvard Befring valgte jeg å benytte meg av de samme prinsippene som fremkommer i Delfimetoden, men i et avgrenset format.

3.2 Forberedelser og intervjuprosessen

Å iverksette et forskningsarbeid krever systematisk planlegging. Ved å ha en velfundert fremgangsmåte er det lettere å strukturere sitt eget arbeid, samt å gjennomføre målsettingen om å ha en rød tråd gjennom forskningsprosjektet. Et annet aspekt er at leseren av forskningsprosjektet skal kunne forstå hvordan du som forsker har kommet frem til det datamaterialet som ble innhentet. De sentrale momentene ved forberedelsene til intervjuene og selve intervjuprosessen vil bli redegjort for i dette avsnittet.

3.2.1 Valg av tema og utforming av problemstilling

En viktig del av forberedelsene til forskningsprosjektet er å utarbeide en prosjektplan. Hensikten med dette er å utarbeide et tema for oppgaven og gi begrunnelser for intervjuets hvorfor, hva og hvordan. Man må klargjøre formålet med studiet (*hvorfor*), innhente forhåndskunnskap om emnet som skal undersøkes (*hva*), og lese seg opp på litteratur om ulike intervju- og analyseringsteknikker slik at man kan bestemme seg for hvilken teknikk man ønsker å benytte i innhentning av kunnskap (*hvordan*) (Kvale & Brinkmann, 2009).

Formålet med studien er presentert i innledningskapitlet. Selv om formålet har endret seg noe fra det som ble utarbeidet i prosjektplanen, er tematikken fortsatt den samme. Ved å velge rusforebyggende arbeid i skolen var det viktig å finne litteratur og forskningsartikler knyttet til feltet for å få en god oversikt over hvordan landskapet så ut og hvilke tanker som befant seg på området. Gjennom litteraturstudie fant jeg ut hvor omfattende dette området var og at det var preget av delte meninger når det kom til hvilken betydning rusforebyggende faktisk har for effekten av rusmiddelbruk hos elevene. Som spesialpedagog ønsker jeg selv å jobbe forebyggende mot rusproblematikk blant unge. Det er et område som interesserer meg både personlig og faglig. Derfor bestemte jeg meg for å se nærmere på hvilken betydning skolen har som en rusforebyggende arena ved å benytte et kvalitativt ekspertintervju som metode.

En god problemstilling er av stor betydning og legger føringer for det videre arbeidet med forskningsprosjektet. Å formulere en god problemstilling til et så komplekst området viste seg likevel å by på utfordringer. Jeg ønsket ikke å gå inn på spesifikke programmer men i større grad å få en generell oversikt over tilstandsbildet. Befring (2007) skriver at i

planarbeidet kan det være relevant å utforme problemstillingen som et tema, et siktepunkt eller som et faglig formål. Problemstillingen jeg valgte er derfor basert på formålet med oppgaven. Formålet med masteroppgaven er: *å belyse ulike implikasjoner av det rusforebyggende arbeidet i skolen, samt å undersøke hvilke forhold og faktorer som fremstår som sentrale for å oppnå god kvalitet med det rusforebyggende arbeidet.* På sett og vis kan derfor oppgaven anses som et pilotstudium. Pilotstudier handler om å gjøre et eksplorerende arbeid på et lite utforsket felt. Det kan også bli brukt som en forundersøkelse for en mer omfattende undersøkelse ved å formulere relevante spørsmål eller problemstillinger knyttet til et fagfelt (Befring, 2007).

3.2.2 Valg av informanter

I kvalitativt intervju er valget av informanter en særdeles viktig del av prosessen for å innhente relevant data. Hvem skal intervjues, hvor mange skal man ha i utvalget og hvilke kriterier skal legges til grunn for utvelgingsprosessen (Dalen, 2011). Informantene jeg kontaktet er eksperter på temaet som berører oppgaven, og har ulike utgangspunkt når det kommer til faglig og profesjonell forankring. Ettersom kvalitative intervjuer generer store mengder datamateriale, legger fremgangsmåten begrensninger på hvor mange informanter man kan knytte til prosjektet (Dalen, 2011). På grunn av tidsaspektet gitt til oppgaven, valgte jeg derfor å benytte meg av seks informanter. Ved å ha fått samtykkeerklæring fra samtlige informanter om at jeg kan referere til dem ved navn, vil jeg derfor gi en kort presentasjon av de seks informantene jeg har intervjuet. Etiske betenknninger knyttet til det å referere til navn i teksten vil bli omtalt i et eget avsnitt under. Årsaken bak ønsket om å kunne benytte de respektives navn er grunnet deres ekspertise, noe som gir besvarelsene i resultatdelen en faglig tyngde. Kriteriene jeg har brukt i utvelgingsprosessen bygger på at informantene skal ha jobbet med problemstillinger knyttet til rus og forebyggende arbeid i skolen på et faglig og profesjonelt nivå. For å få tak i informantene kontaktet jeg dem pr telefon og mail hvor jeg forklarte hensikten bak ønsket om å intervju akkurat dem. Informantene jeg har intervjuet er som følgende:

Ingeborg Rossow: Dr.philos ved Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS).

Arbeidsfelt: Alkoholpolitikk og narkotikapolitikk, rusmiddelbruk blant ungdom og voksne, rusmiddelrelaterte problemer og skader, bruk av vanedannende legemidler. Hun er ”assistent

editor” for tidsskriftet *Addiction*, medlem av det norske kompetansenettverket på rusmiddelfeltet og medlem av WHO's rådgivende ekspertpanel på alkohol- og narkotikaspørsmål.

Hilde Pape: Dr.psychol ved Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS). Arbeidsfelt: Alkohol- og narkotikabruk blant ungdom, rusforebygging og vold. Mye av hennes forskning dreier seg om rusmiddelbruk i de brede lag av ungdomsbefolkningen, og fokus har særlig vært rettet mot forebyggingsrelevante problemstillinger.

Thomas Nordahl: Professor i pedagogikk ved Høgskolen i Hedmark. Har tidligere arbeidet som forsker ved NOVA (Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring). Har skrevet flere bøker og artikler om ulike pedagogiske emner, er senterleder ved Senter for praksisrettet utdanningsforskning, og prosjektleder for flere større forskningsprosjekter. Han var en av forskerne i forskergruppen som ble oppnevnt av Utdanningsdirektoratet og Sosial- og Helsedirektoratet for å utarbeide rapporten *Forebyggende innsatser i skolen*.

Terje Ogden: Professor II ved Psykologisk Institutt i Oslo og forskningsdirektør ved Senter for studier av problematferd og innovativ praksis (Atferdssenteret). Interesseområdene til Ogden omfatter atferdsproblemer og sosial kompetanse hos barn og ungdom; intervensjonsforskning knyttet til forebygging og behandling samt hvordan utsatte barn og unge tilpasser seg og fungerer i skolen. Han har produsert flere bøker samt nasjonale og internasjonale artikler.

Björg-Elin Moen: har en doktorgrad i psykologi og har ansvar for forskning og evaluering av MOT. Hennes oppgaver er: å dokumentere og evaluere MOTs programmer, utarbeide et teoretisk grunnlag, formidle MOTs visjoner, ansvar for videregående skoler utenfor lokalsamfunn med MOT, studentfaddere med MOT og samarbeid med andre organisasjoner.

Øystein Henriksen: er Dosent ved Universitetet i Norland, avdeling for samfunnsfag. Sammen med Britt Unni Wilhelmsen har han utviklet programmet *Unge & Rus*. *Unge & Rus* er et av de mest anerkjente rusforebyggende programmene i Norge, og var det eneste programmet knyttet til rus som fikk høyest skåre i Nordahlrapporten (2006).

Informantene representerer som nevnt over ulike profesjonsfelt. Dette var et bevisst valg fra min side for å få størst mulig bredde i utvalget. Hilde Pape og Ingeborg Rossow jobber daglig med spørsmål knyttet til rusproblematikk på Statens institutt for rusmiddelforskning.

Gjennom sitt arbeid er de mer eller mindre uavhengige i sin tilknytning til skolen. Deres vurderinger kan derfor sies å være mer løsrevet fra den pedagogiske fagtradisjonen og gir dermed et ”utenfra” perspektiv på forhold ved det rusforebyggende arbeidet i skolen.

Thomas Nordal og Terje Ogden på sin side har begge en lang karriere knyttet til det pedagogiske forskningsfeltet og representerer i denne sammenheng en akademisk pedagogisk vurdering av det rusforebyggende arbeidet i skolen. Øystein Henriksen og Bjørg-Elin Moen har begge en solid faglig bakgrunn. De jobber tett med programmer av rusforebyggende karakter, og representerer et mer praktisk og ”innenfra” perspektiv på de rusforebyggende arbeidene i skolen. Det må sies at dette kun er en grovinndeling for å gi leseren en forståelse for utvalgskriteriene, og at det ikke er representativ når det kommer til å gi uttrykk for de respektive informantenes kompetanse på feltet.

3.2.3 Utarbeidelse av intervjuguide

Intervjuer kan variere fra helt ustrukturerte samtaler, til intervjuer med fastlåste spørsmålsrekker. Ved innsamling av data valgte jeg et semistrukturert intervju. Det som kjennetegner semistrukturerte intervjuer er at de har en rekke temaer som skal dekkes, samt forslag til spørsmål knyttet til forskningsprosjektets problemstilling og tema (Kvale & Brinkmann, 2009). Fordelen med å velge et semistrukturert intervju ligger i at man på forhånd kan legge føringer for hvilke temaer man ønsker å belyse, samt hvilke spørsmål man ønsker å benytte seg av. Samtidig er et semistrukturert intervju åpen for endringer i rekkefølge og formulering av spørsmålene som stilles. På den måten kan man forfølge interessante svar eller presiseringer som berører det aktuelle temaet underveis i intervjusamtalen (Kvale & Brinkmann, 2009).

I utarbeidelse av intervjuguiden tok jeg utgangspunkt i tre av de kriteriene som Dalen (2011) og Befring (2007) anser som viktige å ta i betraktning når man skal utvikle spørsmål til egen intervjuguide:

- Er spørsmålene klare og utvetydige ?

- Er spørsmålene ledende?
- Gir spørsmålsstillingen rom for at informanten kan ha egne og kanskje utradisjonelle oppfatninger?

Ved å benytte disse retningslinjene utarbeidet jeg en intervjuguide preget av klare og åpne spørsmålsformuleringer som gav rom for informantenes egne vurderinger og innspill.

Intervjuguiden ligger som vedlegg (vedlegg: intervjuguide).

3.2.4 Gjennomføring av intervjuene

Vanligvis når intervjuer blir utført forekommer det et visst asymmetrisk forhold mellom den som intervjuer og den som blir intervjuet. Dette gjelder spesielt i situasjoner hvor man intervjuer barn eller utsatte grupper av mennesker. Når man intervjuer eksperter kan dette asymmetriske maktforholdet bli oppveid (kanskje snudd) av ekspertpersonens maktstilling (Kvale & Brinkmann, 2009). Eksperter er ofte vant til å bli spurt om sine meninger og tanker knyttet til det feltet de har utfyllende kompetanse på. Av den grunn er det av betydning at intervjueren har god kunnskap om det temaet som utforskes, samt mestrer fagspråket, slik at man er i stand til å oppnå en viss grad av symmetri i intervjurelasjonen (Kvale & Brinkmann, 2009). For at intervjusituasjonen skulle bære preg av symmetri i intervjurelasjonen var det av stor betydning at jeg hadde gjennomført et grundig forarbeid via litteraturstudie og utarbeidet en god intervjuguide.

Gjennomføringen av intervjuene fant sted på arbeidsplassen til de respektive informantene, med unntak av Øystein Henriksen, som ble intervjuet på et møterom på Helga Engs Hus ved Universitetet i Oslo. Alle intervjuene ble tatt opp på digital lydopptaker. Å bruke teknisk opptaksutstyr anbefales på det sterkeste ved gjennomføring av kvalitative intervjuer, fordi det tar vare på informantenes egne uttalelser (Dalen, 2011). Ved å bruke digital lydopptaker sikret jeg også at hele samtalen kunne bli transkribert ordrett i ettertid, noe som gjorde det lettere å jobbe med analyseringen av datamaterialet.

3.3 En kvalitativ analyse

Etter å ha samlet inn datamaterialet påbegynner prosessen med å bearbeide funnene som er gjort via intervjuene. I dette avsnittet vil fremgangsmåten i bearbeidelsen av datamaterialet bli presentert.

3.3.1 Transkribering og bearbeiding av datamaterialet

Første steg etter intervjuene var å transkribere intervjuene om til tekst. Transkriberingen i seg selv er en viktig del av analysen siden denne prosessen gir forskeren mulighet til å bli godt kjent med sine data (Dalen, 2011). Ved transkribering ble lydfilene fra hver enkelt informant skrevet ordrett ned. Som hjelpemiddel brukte jeg et audioprogram kalt ExpressScribe som gav meg muligheten til å redusere hastigheten på lydfilene slik at jeg enklere kunne lytte og skrive ned uttalelsene fra informantene samtidig. Etter første transkripsjon av hvert enkelt intervju gikk jeg gjennom lydfilene en gang til for å sikre at datamaterialet var identisk med informantenes uttalelser.

Mengden data som genereres gjennom kvalitative intervjuer er ofte omfattende.

Datareduksjon er derfor et viktig ledd i analyseringen av datamaterialet. Hensikten er at det som senere legges frem i resultatdelen skal ha en dokumenterende funksjon ved å få frem både det typiske og det særegne i datamaterialet (Befring, 2007). Første ledd i bearbeidningen av intervjuene var derfor å gå gjennom hver enkelt intervju hver for seg. Ved å ta utgangspunkt i strukturen som lå i intervjuguiden jobbet jeg meg gjennom hvert enkelt spørsmål for å finne sentrale uttalelser som belyste de spesifikke spørsmålene som ble stilt. Ved å ekskludere uttalelser som var gjentakende eller beveget seg utenfor temaet rusforebyggende arbeid i skolen, var jeg i stand til å redusere datamaterialet. Denne prosessen ble gjentatt 3 ganger pr intervju slik at jeg fikk redusert datamaterialet ytterligere, og til slutt satt igjen med essensen fra hvert enkelt spørsmål.

3.3.2 Tolkning av datamaterialet

To tradisjonelle vitenskapsfilosofiske tilnærminger som har hatt særlig stor innvirkning på fremgangsmåter knyttet til tolkning av kvalitativt datamateriale, er hermeneutikken og

fenomenologien. Hermeneutikk betyr læren om tolkning, og sikter seg inn på å forstå og fortolke det dypere meningsinnholdet i datamaterialet enn det som umiddelbart blir oppfattet (Dalen, 2011). Fenomenologien på sin side søker å forstå et annet menneske ved å ”se det samme ” som dette mennesket ser. For å få til dette må man sette seg godt inn i andre menneskers situasjon og forsøke å forstå deres subjektive opplevelse av det temaet som forskeren ønsker å utforske (Dalen, 2011). De tolkningsaspektene som er knyttet til hermeneutikk og fenomenologi passet ikke direkte inn med det formålet jeg hadde for å velge ekspertintervju som datainnsamlingsmetode. Det er forhold ved det rusforebyggende arbeidet i skolen jeg ønsker å belyse via kompetansen til ekspertene, ikke å fortolke bakgrunnen for eller meningen bak deres synspunkter. Av den grunn valgte jeg, i samråd med min veileder, å benytte en deskriptiv kvalitativ analyse av datamaterialet. En deskriptiv tilnærming til datamaterialet krever en komprimert og mest mulig presis gjengivelse av det som fremkom i intervjusituasjonen (Befring, 2007). De forholdene som ble nevnt over i transkribering og bearbeiding av datamaterialet var derfor et viktig ledd i arbeidet med å kunne gjengi informantenes uttalelser og synspunkter på en komprimert og mest mulig presis måte.

3.4 Fremstilling av resultater og funn

Når jeg skulle fremstille de resultatene jeg satt igjen med etter analysen, fant jeg det vanskelig å tematisere resultatene på en deskriptiv måte inn i ulike grupperinger. Dette var mest på grunn av at selve helheten i budskapet fra de respektive informantene ble oppstykket og delt, og på den måten ikke kom godt nok frem. Av den grunn valgte jeg å fremstille resultatene fra informantene hver for seg, slik at det gav mulighet til å gi et bedre innblikk i de ulike ekspertenes vurdering av det rusforebyggende arbeidet i skolen.

Etter presentasjonen av resultatene fra hver enkelt informant, forsøker jeg å fremstille de hovedtendensene som fremkom i resultatdelen på en samlet og tematisk måte. Samlet sett gir ekspertenes vurderinger en mulighet til å belyse ulike implikasjoner ved det rusforebyggende arbeidet i skolen, samt hvilke forhold som vektlegges som viktige for at det rusforebyggende arbeidet skal være av god kvalitet. Fokuset vil derfor i hovedsak ligge på ekspertenes uttalelser, og i mindre grad på en teoretisk fortolkning av hva som er blitt sagt. Dette er i samsvar med det som ble fremstilt i avsnittet om Delfimetoden, hvor det sentrale er å bruke

ekspertenes faglige uttalelser for å kunne si noe om tilstanden til et område. Teori vil likevel bli brukt enkelte ganger for å fremheve sentrale momenter ytterligere.

3.5 Reliabilitet og validitet

For å kunne klargjøre om det er en samsvar, isomorfi, mellom data og den virkeligheten som skal beskrives, vil en normalt foreta en reliabilitets- og validitetsanalyse (Befring, 2007).

3.5.1 Reliabilitet

Reliabilitet handler om forskningsresultatenes konsistens og troverdighet, og behandles ofte i sammenheng med spørsmålet om resultatene fra forskningen kan reproduseres på andre tidspunkt av andre forskere (Kvale & Brinkmann, 2009). Reliabilitetsspørsmålet blir likevel oppfattet av mange som et lite egnet begrep innenfor kvalitativ forskning, ettersom det er vanskelig å stille krav til at undersøkelsens fremgangsmåte skal kunne etterprøves nøyaktig av andre forskere med hensyn til innsamling og analyse av datamaterialet (Dalen, 2011). Reliabilitet i kvalitative undersøkelser må derfor bli tilnærmet på andre måter påpeker Dalen (2011). En måte å gå frem på i spørsmålet om reliabilitet er i følge henne å *”være veldig nøyaktig i beskrivelsen av de enkelte leddene i forskningsprosessen, slik at en annen forsker i prinsippet kan ta på seg de samme ”forskerbrillene” ved en tenkt gjennomføring av det aktuelle prosjektet”* (Dalen, 2011, s. 93). Ved å ha grundig gjengitt fremgangsmåten til forskningsprosjektet i metodekapitlet, anser jeg at reliabiliteten ved dette forskningsarbeidet er tilfredsstillende ut fra de premissene som Dalen legger for reliabilitet i kvalitative undersøkelser.

3.5.2 Validitet

Validitet handler om undersøkelsens pålitelighet og gyldighet (Kvale & Brinkmann, 2009). For å belyse ulike aspekter knyttet til validiteten av undersøkelsens metode har jeg tatt utgangspunkt i 3 av punktene som Maxwell (1992) fremstiller i sin drøfting av validitet i kvalitative undersøkelser. Disse tre punktene omhandler: *Deskriptiv validitet*, *tolkningsvaliditet* og *teoretisk validitet*.

Deskriptiv validitet

Deskriptiv validitet handler om å kunne gjengi de uttalelsene som fremkom via intervjuene på en presis og eksakt måte. Med det mener Maxwell (1992) at de uttalelsene som informantene kom med faktisk er det de uttalte, og ikke konstruert eller forvrengt av forskeren. Ettersom ekspertenes vurderinger utgjør hovedtyngden for å belyse forhold ved det rusforebyggende arbeidet i skolen, har måten jeg sikret informantenes uttalelser på mye å si for validiteten av undersøkelsen. For å sikre at jeg kunne gjengi informantenes uttalelser på en presis måte tok jeg opp alle intervjuene på digital lydopptaker. Via lydopptakene kunne jeg transkribere ordrett ned informantenes uttalelser. Etter første transkripsjon gikk jeg så gjennom lydopptakene på nytt for å dobbeltsjekke at jeg ikke hadde skrevet eller hørt feil. På den måten anser jeg at jeg har ivaretatt den deskriptive validiteten i undersøkelsen på en god måte.

Tolkningsvaliditet

Tolkningsvaliditet er i hovedsak sentralt i kvalitative undersøkelser som har en fortolkende tilnærming til informantenes uttalelser (Maxwell, 1992). Denne form for validitet kan derfor sies å være av større betydning i fenomenologiske eller hermeneutiske tilnærminger til datamateriale. Det viktige for å sikre validitet på dette området er ifølge Maxwell (1992) at man tolker utsagnene ved å forsøke å forstå de fenomenene som ble undersøkt ut fra informantenes situasjon, og ikke ut fra forskerens egne subjektive kategorier og perspektiver.

Som redegjort for i avsnittet om tolkning av datamaterialet har jeg valgt å ha en deskriptiv tilnærming til ekspertenes uttalelser. Av den grunn anser jeg ikke tolkningsvaliditeten som en trussel for validiteten av undersøkelsen. Som sagt er det via ekspertenes vurderinger jeg ønsker å belyse ulike forhold ved det rusforebyggende arbeidet i skolen, ikke ved å fortolke årsaken til eller meningen bak deres synspunkter.

Teoretisk validitet

Teoretisk validitet handler om i hvilken grad teorier som blir brukt for å forklare eller fortolke de fenomenene som fremkommer i datamaterialet er av relevans for de fenomenene som er undersøkt (Maxwell, 1992). Ettersom jeg tar utgangspunkt i at ekspertenes vurderinger er basert på faglige og teoretiske begrunnelser, har jeg i mindre grad forklart og fortolket deres vurderinger ut fra teori. En trussel mot validiteten kan derfor sies å være at jeg

i for stor grad har tillagt ekspertene en teoretisk kompetanse uten helt å vite om alle vurderingene er av faglig eller teoretisk begrunnelse.

3.6 Etiske hensyn

Etter innføringen av personopplysningsloven i 2001, ble det opprettet meldeplikt for prosjekter som behandler personopplysninger ved hjelp av elektroniske hjelpemidler. Alle som skal gjennomføre et forskningsprosjekt som involverer personlige opplysninger må derfor sende inn et meldeskjema til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (Dalen, 2011). Meldeskjema om forskningsprosjektet ble sendt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) før prosjektets start, og gjennomføringen av intervjuene og prosjektet i sin helhet er godkjent av denne instansen (Se vedlegg: NSD). For å ivareta de etiske hensynene knyttet til forskningsprosjektet, har jeg tatt utgangspunkt i punkt 8, 9 og 14 i de etiske retningslinjene som er utarbeidet av Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH, 2006).

I henhold til punkt 8 i NESH sine retningslinjer skal ” *De som er gjenstand for forskning, få all informasjon som er nødvendig for å danne seg en rimelig forståelse av forskningsfeltet, av følgene av å delta i forskningsprosjektet og av hensikten med forskningen* ” (NESH, 2006).

Alle informantene mottok derfor en forespørsel om deltakelse til intervju, hvor de overnevnte forholdene ble beskrevet på en slik måte at informantene skulle få et godt grunnlag for å forstå hensikten bak forskningsprosjektet og følgene av å delta i intervjuet.

Før intervjuene kunne bli iverksatt måtte informantene i tillegg signere på et felt om informert og fritt samtykke. Dette er i henhold til punkt 9 i NESH sine retningslinjer, og er som følgende: ” *Som hovedregel skal forskningsprosjekter som inkluderer personer, settes i gang bare etter deltakernes informerte og frie samtykke. Informantene har til enhver tid rett til å avbryte sin deltakelse, uten at dette får negative konsekvenser for dem* ” (NESH, 2006). Alle informantene signerte feltet for informert samtykke, og hadde av den grunn til enhver tid muligheten til å avbryte sin deltagelse hvis det var ønsket.

I forskning hvor personer er inkludert er også kravet om konfidensialitet et viktig etisk hensyn å ivareta. Kravet om konfidensialitet er gjengitt i punkt 14 i NESH, og handler om at:

”De som gjøres til gjenstand for forskning, har krav på at all informasjon de gir om personlige forhold, blir behandlet konfidensielt. Forskeren må hindre bruk og formidling av informasjon som kan skade enkeltpersonene det forskes på. Forskningsmaterialet må vanligvis anonymiseres, og det må stilles strenge krav til hvordan lister med navn eller andre opplysninger som gjør det mulig å identifisere enkeltpersoner, oppbevares og tilintetgjøres” (NESH, 2006)

Grunnet informantenes faglige ekspertise ønsket jeg å referere til dem ved navn, da dette ville bidra til å styrke den faglige tyngden i resultatdelen. For at forskningen ikke skulle stride mot kravet om konfidensialitet, utarbeidet jeg derfor et ekstra felt som omhandlet informert samtykke til å benytte ekspertenes respektive navn i gjengivelsen av det innsamlede datamaterialet. Alle informantene godkjente og signerte denne samtykkeerklæring, og hadde på lik linje med det som ble presentert i punkt 9, muligheten til å trekke sitt samtykke på et senere tidspunkt hvis de ikke ville la seg gjenkjenne ved navn.

Med tillatelse til å bruke informantenes navn var det særdeles viktig å ta hensyn til ekspertenes faglige integritet, noe jeg føler er ivaretatt ved å benytte en deskriptiv analyse. Den deskriptive analyseringen av datamaterialet gjengir en komprimert og mest mulig presis fremstilling av hver enkelt informants perspektiver knyttet til det rusforebyggende arbeidet i skolen. På den måten føler jeg at jeg har ivaretar deres faglige synspunkter ved å ikke fremstille min egen fortolkning av hva de sa og mente.

De etiske forholdne som er nevnt over kommer klart frem i forespørselen til intervju som ble sendt ut til hver enkelt informant. (Vedlegg: forespørsel om deltakelse til intervju).

Forespørsel om deltakelse til intervjuet inneholder både informasjonsskriv og samtykkeerklæringene.

4 Presentasjon av resultater og funn

Som gjort rede for i metodekapitlet vil resultatene bli fremstilt ved en deskriptiv presentasjon av hver enkelt informants vurderinger av det rusforebyggende arbeidet i skolen. Etter presentasjonen av resultatene vil således informantenes uttalelser bli samlet på en tematisk måte for å gjengi hovedtendensene i datamaterialet. Denne delen av kapitlet gir uttrykk for de funnene som er gjort, og belyser resultatene av undersøkelsen.

4.1 Presentasjon av informantenes vurderinger

Ekspertenes eksplisitte uttalelser i resultatdelen vil være gjengitt i kursiv. Der hvor kursiv ikke er benyttet, er kravene som stilles til en komprimert og mest mulig presis gjengivelse av resultatene ekstra vektlagt. Hver informants vurderinger av det rusforebyggende arbeidet i skolen er presentert under egne avsnitt.

4.1.1 Thomas Nordal om rusforebyggende arbeid i skolen

”Skolen er en ekstremt viktig arena for å forebygge og motvirke rusmisbruk. Først og fremst fordi skolen er den arenaen der barn og unge er mest sammen...Der vil det foregå en påvirkning i negativ eller positiv retning nesten uansett hva vi gjør eller ikke gjør... Det etableres en kultur mellom barn, med verdier og normer som i enhver annen kultur, og på noen bestemte tidsfaser så blir alkohol og andre former for rusmidler en del av den kulturen enten vi vil det eller ikke. Det er noe vi må ta stilling til”.

For skolens vedkommende vurderer Nordal det som viktig å skille rusforebyggende arbeidet opp i to deler. *”Det ene er forebyggende tiltak som ikke nødvendigvis handler om rus i det heletatt, men som handler om å utvikle positive relasjoner, motvirke konflikter, ha et inkluderende fellesskap hvor de sosialt deltar sammen, utvikler en god identitet og en god selvoppfatning”.* Hvis man får til det, anser han at det vil *”være forebyggende for mange ulike typer av avvikende atferd blant elevene, da også rusproblematikk.”*

Det andre aspektet, påpeker Nordal, handler om rusforebyggende tiltak som er spesifikt rettet mot rus. Her handler det om *”for eksempel å gi dem kunnskap om rus. Forberede dem på dette på den ene siden, og på den andre siden informere om det”.* Nordal

vurderer likevel at *”vi i for stor grad har sett på rusforebyggende arbeid som noe som skal være spesifikt rettet mot rus, at det må være det i navnet, og ikke forstått at vi også indirekte motvirker rusproblematikk hvis vi får til gode miljø mellom barn og ungdom”*.

Et annet aspekt som Nordal anser som viktig i det rusforebyggende arbeidet er foreldresamarbeid. Når jeg spør om foreldrenes betydning i det rusforebyggende arbeidet svarer han at *”det er helt avgjørende. Der legges grunnlaget i stor grad, og relativt mange foreldre har et ubevisst forhold til dette. De kontrollerer kanskje ikke godt nok, og de forholder seg ikke alltid til de reglene vi har knyttet til aldersgrenser, og da særlig i forhold til alkohol...”* At skolene får til et godt samarbeid med foreldrene og etablerer noen felles verdier og normer knyttet til rusmiddelbruk vil derfor virke forebyggende påpeker Nordal.

Når det kommer til programmer eller tiltak som spesifikt omhandler rus, anser Nordal det som viktig at *”den fagkunnskapen vi har står i første rekke. Du må ha et program som du vet kan ha påvirkning på barn og unges normer, verdier og atferd. Det bør da være dokumentert gjennom effektstudier eller lignende, og at skolene bør velge disse programmene”*. Videre argumenterer han for at hvis programmene skal ha effekt, så må skolene ha en god implementeringsstrategi *”der det står helt bevisst hva skolen skal gjøre fra et ledelsesplan til lærernes rolle, hva slags kompetanseheving som trengs hos lærere for å få det til... Trenger de veiledning, hvordan jobbe systematisk, når skal du jobbe etc.”*. For å få til dette må skolene prioritere programmene og ha en innsats på feltet. Men ut fra Nordals vurdering blir rusforebyggende programmer *”relativt lavt prioritert i mange skoler. Det er på mange måter noe som tar tid fra noe annet, og tid fra fag...Problemet er at mye av dette arbeidet skjer på trinn i grunnskolen og opp mot videregående opplæring, der det faglige presset blir stadig større og sterkere, og da blir det vanskelig å finne tid til det”* sier han.

På spørsmål om hvordan han vurderer kvaliteten på de rusforebyggende tiltakene som benyttes i dagens skole opplever Nordal at *”de er høyst varierende”*. Etter å ha vært leder for et utvalg som i to omganger har blitt oppnevnt av utdanningsdirektoratet og senere utdanningsdirektoratet og helsedirektoratet, fant de ut at en del av tiltakene som de evaluerte var lite effektfulle fordi de ikke tilfredsstilte de kravene som bør stilles til effekt i skolen. Han påpeker at det er en *”kombinasjon mellom idealisme, litt kommersialisme og fagkunnskap”* som preger programmene på feltet, og at *”av og til er det fagkunnskapen som viker..”*

Grunnet manglende bevis på hvilken effekt ulike rusforebyggende programmer har når det kommer til ungdoms bruk av rusmidler har det blitt rettet en del kritikk mot disse

programmene. Denne kritikken synes Nordal er *”helt betimelig og riktig, fordi hvis du mener at skolen skal bruke mye tid på noe som koster penger og tar tid fra noe annet, så må vi være ganske sikre på at det vi nå bruker av tid og penger faktisk virker”*.

Til slutt i intervjuet spør jeg om det er noen spørsmål som jeg ikke har stilt som er av betydning for at han kan få gitt uttrykk for sine kunnskaper og erfaringer knyttet til det rusforebyggende arbeid i skolen. Nordal avslutter dermed med å si at *”de som har gode intensjoner om å jobbe rusforebyggende, de bør kanskje utvikle litt sterkere kunnskap om hva skolen er og hvordan du får til endring i skolen, samtidig som de kanskje burde tenke litt mer generelt om læringsmiljø... Altså det å utvikle et godt miljø mellom barn og unge, og kanskje litt mindre på det spesifikke avgrensede området som omhandler rus”*

4.1.2 Terje Ogden om rusforebyggende arbeid i skolen

Som Thomas Nordal anser Terje Ogden skolen som en viktig arena for iverksettelse av rusforebyggende tiltak. Han begrunner det med at på skolen så *”når man alle barn, har en bred kontaktflate og et pedagogisk mandat...Skolen har også et personale som er utdannet til å formidle, til å undervise og påvirke”*. Men skolens innsats alene vurderer ikke Ogden som nok. *”Det handler også om muligheten til å nå alle foreldre...Skolens påvirkning av barn og dens dialog med foreldrene gjør at skolen har en helt unik posisjon. Både når det gjelder informasjon og rådgivning”*. Han henviser også til Ørebroprosjektet hvor foreldrene blir bedt om *”å skrive under på at de skal være restriktive i barns omgang med alkohol og at de skal følge godt med på hvor de er hen, og når de er ute”*. En slik tilnærming anser han som en viktig del av det rusforebyggende arbeidet.

Når det kommer til arbeid med rusforebyggende tiltak som foregår på skolen så sier han at *”det er en ting som er aller viktigst. Det er at tiltakene bidrar til å øke barns sosiale ferdigheter og kompetanse. Jeg vil si at sosiale ferdigheter og kompetanse går igjen som en rød tråd gjennom alle de virksomme forebyggende programmene jeg har sett på i forhold til rus. Så ikke bare fortelle barn og la dem høre og informere, men faktisk lære dem til å takle sosiale situasjoner hvor rusmidler er involvert”*. For å få til dette ønsker Ogden å gjennomføre *”en sosial læreplan i skolen, sånn at alle barn kan få lære seg grunnleggende sosiale ferdigheter”*. En slik tilnærming tenker han vil *”vaksinere mot rusproblemer, men*

også mot en del angst, depresjon, usikkerhet, sosial isolasjon og aggresjon". Det andre Ogden anser som viktig er skolemestring i seg selv. *"Jeg tror veldig mye av det å gå på en smell, mislykkes i skolen enten på grunn av lese og skrivevansker eller andre problemer, er sånne nederlagsfølelser som sender folk lettere ut på selvmedisinering og ruskarrierer"*. Gjennom arbeid med programmer i regi av Atferdssenteret har han møtt mange ungdom med rusproblematikk, *"og nesten alle uten unntak kan fortelle om en skolegang preget av nederlag, formaninger og dårlige prediksjoner... Av den grunn blir det viktig å kunne gi elevene faglig mestring gjennom tilpasset opplæring eller spesialundervisning. Får man til dette vil det kunne bidra til å forhindre uheldig bruk av rusmidler blant mange unge"* påpeker han.

Når det kommer til de spesifikke rusforebyggende tiltakene anser Ogden at disse må ta utgangspunkt i sosiale ferdigheter og kompetanse knyttet til bruk av rusmidler, og at de må være av programkarakter. *"Det er fordi at programmene kan i større grad være kunnskapsbaserte, og de er en slags spydspiss inn i skolen... De er veldig tydelige på hva man skal gjøre knyttet til innhold, prosesser, prosedyrer og hvordan du går frem i jobben... Hvis man jobber godt med et program over år, så vil dette bli en mer integrert del av skolens virksomhet"*. Når det kommer til hvem som skal stå for utføringen av programmene anser Ogden at det er lærerne som bør stå for det. Men da må lærerne få god opplæring og oppfølging slik at programmene blir gjennomført slik de er intendert, påpeker han. *"Jeg tror at man trenger gode implementeringsstrategier som handler om å kvalifiserer folk til å gjøre dette... også handler det om å monitorere eller evaluere at programmene faktisk blir gjort, og at det har en rimelig god kvalitet"*.

På spørsmål om hvilke kvalitetskriterier som bør ligge til grunn for de rusforebyggende programmene påpeker Ogden at *"de bør være kunnskapsbaserte og at man må ta utgangspunkt i hva forskning viser oss om hva som virker forebyggende i skolen... Vi har en veldig svak evalueringskultur på dette.."*. Og slik han ser det så vet vi foreløpig for lite om hva som faktisk virker rusforebyggende i skolen og at *"det er en veldig svak sammenheng mellom de rusforebyggende tiltakene vi har prøvd så langt, og i hvilken grad de faktisk virker"*. Dermed forholder han seg kritisk til den kvaliteten og effekten som de rusforebyggende programmene per i dag har i skolen. I tillegg opplever han at det rusforebyggende arbeidet i liten grad blir prioritert i skolen. *"Helst vil skolen at noen utenfra skal komme å fortelle om det, slik at de slipper å gjøre det selv. Så jeg synes de ikke har noe"*

stort engasjement, de er ikke troverdige i det rusforebyggende arbeidet. Det er nærmest sånn pliktskyldig. Også opplever jeg at det forebyggende arbeidet er veldig fragmentert”.

Avslutningsvis når jeg spør om det er noe han vil legge til så svarer Ogden at ”*hvis vi kunne blitt enige om at rusforebyggende tiltak egner seg på skolen. At vi på ingen måte har funnet frem til de gode modellene enda, men at vi er på god vei og at vi ikke skal være det foruten. At vi ut fra det kan si at vi derfor trenger mer utprøving og forsøke nye varianter og bli flinkere til å evaluere og flinkere til å implementere*”. Til slutt sier han at ”*Det må være mulig å bruke både kreativitet, systematikk og grundighet til å få til bedre rusforebyggende arbeid en det vi har å tilby i dag*”.

4.1.3 Hilde Pape om rusforebyggende arbeid i skolen

Når det kommer til spesifikke rusforebyggende programmer, eller tiltak, er Hilde Pape kritisk. Slik hun ser det så må ”*gode tiltak stå i forhold til hva du forventer å få ut... at det er samsvar mellom innsats og outcome... og ut fra det man forskningsmessig vet om effekten av rusforebyggende tiltak så mener jeg det er rørende urealistisk å tro at man skal påvirke atferd på denne måten hvis vi snakker om programpakker eller ferdige tiltak... Det betyr ikke at jeg mener at skolen er uviktig som en arena for forebygging. Jeg tenker at det faktisk er veldig viktig. Men da tenker jeg ikke spesifikt på rusmiddelproblematikk, men i forhold til annerkjennelse, bekreftelse, opplevelse av mestring, fange opp elever som sliter på ulike måter. En del av de mer marginaliserte elevgruppene vil jo være elevgrupper som vil være sårbare for misbruksutvikling senere*”. For henne er derfor ”*lærerne kjempeviktige... Gode lærere er jo redningen for mange unger. Jeg tenker at deres rolle som mer generalister på forebyggingsfeltet kanskje er undervurdert. Det ligger veldig mye god forebygging i gode lærere som er gode faglige og som er gode som medmennesker i forhold til elevmassen, som fanger opp, er sensitive og gode på å gi bekreftelse på mestring... og denne forebyggingen kan du neppe implementere ved å iverksette avgrensede programmer*” påpeker hun.

Hun vurderer likevel at skolen egner seg til å gi elevene kunnskap om ”*rusmiddelbruk, om virkninger og skadevirkninger, lovregulering i forhold til illegale rusmidler, konsekvenser, rusmidlenes beskaffenhet etc.*” Men dette ”*trenger ikke nødvendigvis å knyttes til avgrensede rusforebyggende tiltak... mye av det som handler om rusmidler berører andre fag i skolen,*

slik som samfunnsfag, biologi og helsefag, hvor det hadde vært rimelig at det var en integrert del av undervisningen. Nedfelles det i pensum, så sikrer det at den kunnskapen blir formidlet. Hvis man sluser det ut til enkeltstående stunt, så er det noe skolen kan forholde seg til eller la være å forholde seg til..”. Slik hun ser det er det viktig å ”sørge for at barn og unge får nødvendig basal kunnskap” knyttet til rusmidlene. Et annet aspekt hun fremhever som mulig innsatsområde er foreldremøter. ”Selv om evidensen er noe sprikende, mener jeg selv at foreldremøter er viktige arenaer for å nå foreldrene. Jeg mener at uansett om det har effekt på rusmiddelbruk eller ikke, at det antagelig er klokt å få foreldrene til å forenes om noen felles grenser og regler for utetider og drikking, for å varsle hverandre hvis det er noe på gang.. Altså den type ting. Uten at jeg kan slå i bordet med håndfast dokumentasjon om at det har effekt på rusmiddelbruken”.

Det Hilde Pape er mest opptatt av er ” kunnskap om hva slags kunnskap som virker på rusfeltet”. Slike tiltak, påpeker hun, er tilbudsreducerende tiltak og alkoholpolitiske virkemidler som berører ”priser, tilgjengelighet og restriksjoner... Alt det som er politisk upopulært og som ikke kan løftes frem som valgflesk, men som har veldokumenterte effekter, da også på barn og unge”. Hun vurderer ”at det voldsomme fokuset på skolen som forebyggende arena tar oppmerksomheten bort fra de forebyggingsgrepene som etter alt å dømme har en god effekt”. Slik hun ser det så består det rusforebyggende arbeidet i skolen av ”mye symbolpolitikk... Skolen som forebyggende arena er et honnørord som politikerne løfter frem av hatten og vifter med. Det handler om at det er mye lettere å skulle iverksette forebyggende tiltak som gjelder de andre, og ikke oss voksne.. På rusfeltet vil jeg også som tidligere sagt understreke at rusforebyggende tiltak og programpakker er grovt overvurdert. Jeg mener at man bør slutte med det, og heller sørge for at barn og unge får nødvendig basalkunnskap om rusmidler og rusmiddelbruk.”

4.1.4 Øystein Henriksen om rusforebyggende arbeid i skolen

Slik Øystein Henriksen ser det så er skolen en viktig arena for å iverksette rusforebyggende tiltak. ”Jeg har gjennom mange år både skrevet og sagt at skolens betydning er stor, og at den er økende ovenfor barn og unges oppvekst generelt sett. Så ved siden av familien, og kanskje noen ganger vel så viktig som familien, den arenaen som gir mest rammer rundt barn og unges oppvekst gjennom dagen, ukene, månedene, år osv.”. Når det kommer til det

rusforebyggende arbeidet anser han at det er behov for innsats på ulike arenaer samtidig. *”Både på jevnaldermiljøet, skoleelev delen, foreldredelen og foreldresamarbeid... Jeg mener i utgangspunktet at et bredt spekter av tiltak kan ha positive kvaliteter i skolen.. Denne veldig spissede og spissfindige debatten om det ene programmet virker veldig godt, og det andre virker veldig dårlig”* er han mer eller mindre skeptisk til. *”Jeg tenker at måten programmet brukes på, måten de ledes, lærernes rolle, hvilke prosesser som oppstår, hvordan de håndteres osv, sannsynligvis har veldig mye å bety for den faktiske kvaliteten man får ut av den forebyggende innsatsen”*. I arbeidet med rusforebyggende tiltak anser han også *”at skolens mest allmenne rolle, lærerens rolle, må ha en sentral posisjon”* når det kommer til gjennomføringen av tiltakene.

I arbeidet med rusforebyggende tiltak er han opptatt av at tiltakene *”fremmer deltakeraktivitet og dialog med en forankring i de problemstillingene og den virkelighetsoppfatningen som ungdom faktisk har, og at det har en relevans i forhold til lokalsensitivitet. Det er ikke sikkert at virkeligheten ser lik ut i Oslo som den gjør i Bodø”* presiserer han. Videre påpeker Henriksen at det er av betydning når de rusforebyggende tiltakene blir iverksatt. Som han sier så er *”dette med timing viktig. Noen sier at man må komme inn så tidlig som mulig sånn at du kan være i forkant av problemstillingene. Men jeg oppfatter at en fornuftig timing i forhold til de problemstillingene som står på dagsorden i barn og unges liv er vel så viktige”*. Gjennom sitt arbeid med rusforebyggende tiltak er det likevel et innsatsområdet som Henriksen er ekstra opptatt av. *”Jeg har i veldig høy grad vært opptatt av foreldresamarbeid.. Jeg mener nok at foreldresamarbeid bør inngå som en obligatorisk del av det rusforebyggende arbeid i skolen... Rusforebyggende arbeid er i veldig høy grad universelle/allmenne forebyggingsinnsatser. Jeg oppfatter at det er de universelle perspektivene som er sentrale i skolen, og da tenker jeg også at foreldrene og foreldresamarbeidet er helt sentralt”*.

For å få til gode forebyggende tiltak knyttet til rusmiddelbruk hos barn og unge vektlegger Henriksen at *”man bør ta sjansen på å drive med det samme over tid. Altså en kontinuitet i arbeidet som forhåpentligvis skaper en bedre forankring i skoleinstitusjonen. At man slipper å stille spørsmålet om: skal man gjøre det, skal man ikke gjøre det, og når skal man gjøre det.. At det inngår som en forventning og kanskje hvis man dro det enda lenger, at det inngikk som en institusjonell forventning at for eksempel når foreldre får barn i ungdomsskolen så møtes man og snakker om forhold knyttet til ungdom og rusmidler, og at dette er en del av det som står på dagsorden”*

Når det kommer til eksplisitte rusforebyggende programmer som tilbys i skolen, vurderer Henriksen at *”programmene har bidratt til bedre systematikk og for så vidt også har økt kvaliteten på det rusforebyggende arbeidet i skolen”*. Som svar på den kritikken som har blitt rettet mot de rusforebyggende programmenes manglende evidens knyttet til effekt på barn og unges bruk av rusmidler, svarer han at: *”hvis man leser en del kunnskapsoppsummeringer som er basert på kriterier om dokumentert eller bevist effekt av rusforebyggende arbeid i skolen så kan man få det inntrykket av at dette er uten effekt, at det er bortkastet og at man bør slutte med det.. jeg er ganske skeptisk til denne tilnærmingen... Fordi hvis jeg for eksempel mener at fokuset på foreldreholdninger, foreldregrensesetting og en del veldig enkle budskap til foreldrene om at: du gir ikke alkohol til dine barn, du skal ikke sende alkohol til dine barn på fest, debutalder har betydning, økt debutalder er positivt.. sånne enkle budskap.. så tror jeg at det over tid har hatt en betydning. Men å bevise det ut fra en streng evidensbasert tilnærming er så godt som umulig.”* I stede anser han at *”evalueringsstudier kan bidra til en litt mer overordnet kunnskapsoppsummering av hvilke forhold vi for tiden mener er det beste i forhold til rusforebyggende arbeid... at man kan bruke det som en resurs i forhold til utforming av nye tiltak”*. I tillegg opplever han tanken om at det kun er de *”tilgjengelighetsregulerende tiltakene som virker, og at de etterspørselsregulerende tiltakene ikke virker”* blir for snevert. Han vurderer at tilbudsreducerende tiltak må *”være i en nøye sammenheng med etterspørselsregulerende tiltak, holdningsbearbeidelse, diskusjon om normer og kultur...Å tenke seg at man skal kunne drive et forebyggende arbeid med restriktiv alkoholpolitikk uten at det gjenspeiles i noen tiltak i forhold til holdningsbearbeidelse og dannelse... det er for meg en gåte”*.

Utfordringene slik Henriksen ser det ligger i at det rusforebyggende arbeidet ikke har en god nok forankring i skolesystemet. *”Jeg oppfatter vel at dette fortsatt er et betydelig problem... En ting er hvordan dette arbeidet er forankret i skolens dokumenter og oppdrag. Noe som er ytterst ambivalent etter mitt skjønn”*. Som han sier så er *”det ikke vanskelig å finne formuleringer i læreplanverket som kan brukes som begrunnelse for å iverksette rusforebyggende tiltak, men hvis man går litt nøyere inn i læreplanverket så er ikke det rusforebyggende arbeidet et ”skal” område, det blir veldig ofte et ”kan” område”*. Det andre handler om hvilken forankring det rusforebyggende arbeidet har i den enkelte skoleinstitusjonen. *”Er det forankret i skolens kultur og tradisjon, oppfatter lærerne at dette er et viktig innsatsområde, og har lærerne kompetanse på å gjennomføre tiltakene”*. Her er

det langt igjen anser Henriksen. En mulig forklaring på dette kan ifølge Henriksen ligge i at *”rusproblematikken ikke utspiller seg på skolen... Den utspiller seg på fritidsarenaen, på hjemmearenaen og er i større grad foreldrenes problem, ungdommenes problem på fritidsarenaen, og i mindre grad skolens problem... Samtidig så er det faktisk sånn at det i liten grad er skolen som etterspør rusforebyggende arbeid for å løse skolens problemer. Det kommer på mange måter fra helsemyndighetene til skolemyndighetene... Så jeg oppfatter på mange måter hvis man ser litt nærmere etter at ”utenfor og utenfra” er sentrale stikkord når det gjelder skolens forhold til rusforebyggende arbeid”.*

4.1.5 Bjørg-Elin Moen om rusforebyggende arbeid i skolen

”Jeg tenker skolen er veldig viktig fordi du møter alle elvene, og man har muligheten til å komme inn tidlig før det er et problem...I tillegg til skolen så synes jeg det også er viktig at foreldrene og fritidsarenaen blir regnet med, sånn at man ikke tenker at skolen alene skal fikse alt”. På spørsmål om hva hun vurderer som gode kjennetegn på rusforebyggende arbeid i skolen svarer Moen at ”jeg synes det som kjennetegner gode forebyggende tiltak, punktum, om det er rus eller andre, er at de må ha en god faglig forankring og et teoretisk grunnlag som de bygger på. Det må også være godt implementert i skolen og man må ha med både ledelsen, personalet og elevene, å få dem til å være positive til tiltaket... Jeg tror en utfordring for mange er implementering. At det finnes gode tiltak, men hvis det ikke gjøres slik det er tenkt og det ikke gjennomføres ordentlig, så får du ikke gode nok resultater”. Videre argumenterer hun for at de forebyggende tiltakene bør *”være langvarige og gjennomgående i skolen, og ikke bare et stunt...kortvarige tiltak, konserter, en film, altså sånne ting. Du kan få opp bevisstheten litt, også detter det ut igjen. Så man må ha en kontinuitet, man må ha en påminnelse og det må være noe som skjer over tid”.* Hun påpeker også at tiltakene må ta utgangspunkt i den kulturen som befinner seg på skolen. *”Rus og andre ting som mobbing og slikt, det handler mye om hvordan kultur du har på skolen. Da må ledelsen gå frem som gode eksempler. De må være tydelige på hva som er akseptert, og hva de ønsker. Så må man øve på det man har av ønsket atferd”.*

For at tiltakene eller programmene skal holde kvalitet anser Moen at lærerne er en viktig resurs når det kommer til hvem som skal gjennomføre det rusforebyggende arbeidet, men da i samspill med programutvikler. *”Vi mener at det er bedre med en kombinasjon. Vi synes det er*

viktig med lærerne, og vi krever at det skal være minst 50 % av lærere som jobber med MOT på skolene, sånn at noen av de som er på skolen hver dag holder på med MOT arbeid. Vi har erfaring fra veldig mange kommuner og skoler som både liker og har veldig gode resultater med at det er eksterne som driver det". Videre påpeker Moen at man må ha en "plan for opplæring, oppfølging, gjennomføring, slik at det forebyggende arbeidet faktisk skjer. Man skal ikke tro at hvis man bare gir en skole en perm og sier at her er det du skal gjøre, at det da blir gjort... Man må henge litt over dem og passe på at det blir gjennomført". Derfor anser hun "at programmeier må være ansvarlig for at programmene gjennomføres slik som de har tenkt og at de må ha en struktur for å følge opp skolene på en eller annen måte".

Når det gjelder spørsmålet om hvordan hun vurderer den kritikken som er rettet mot de rusforebyggende programmene, så svarer hun at "jeg tenker de studiene som kritiserer programmene også har svakheter". Slik Moen vurderer det så "er det veldig få av de evalueringene som har blitt gjennomført som har god kontroll på det med implementering. Så de vet ikke helt hva det er som egentlig skjer ute i skolene". I tillegg påpeker hun at "det er vanskelig å måle forebygging, fordi man vet ikke hva som ville ha vært uten dette arbeidet... Å si at vi hindret 30 stykker i å begynne å drikke, eller det var 4 stykker som ikke begynte å røyke som ville begynt å røyke hvis vi ikke var her.. Det går jo ikke an.. Jeg synes den er så god den reklamen for natteravnene "vi var her når han ikke ble knivstukket". Sånn er det med forebyggende arbeid også". Derfor vurderer hun at "det er mange bra programmer, men at problemene ligger i at de ikke alltid blir gjennomført som intendert i skolen".

Som avsluttende vurdering til det rusforebyggende arbeid i skolen oppsummerer Moen de tankene hun har på feltet. For henne er det av betydning at man "tenker helhetlig, kulturbygging, langsiktig arbeid og god implementering. Det er de fire tingene jeg har brent for og som jeg tror er veldig viktig for å lykkes med det forebyggende arbeidet". Når det kommer til å tenke helhetlig i arbeidet med forebygging anser hun at "det er for lite helhetstankegang... man tar de enkelte områdene som psykisk helse, mobbeproblematikk, rusproblematikk etc hver for seg... Jeg er tilhenger av å jobbe bredere enn bare mot rus. Å kunne dekke flere områder samtidig tenker jeg er en styrke... Så et spørsmål er kanskje hvorfor man ikke tenker mer helhetlig knyttet til ulike typer av forebygging... Hva er argumentet for at man ikke skal se hele mennesket? Det står jo i læreplanen også.."

4.1.6 Ingeborg Rossow om rusforebyggende arbeid i skolen

I likhet med Hilde Pape fremmer Ingeborg Rossow en kritisk vurdering av det rusforebyggende arbeidet i skolen. *”Ut fra min kjennskap til forskningslitteraturen når det gjelder effekt av tiltak som vanligvis brukes i skolen, så ser jeg ikke at skolen er en spesielt viktig arena for rusforebygging. Det vi ser fra ganske omfattende forskningslitteratur er at studiene i veldig stor grad ikke finner noen effekt med hensyn til bruk av rusmidler eller rusmiddelrelaterte skader blant de elvene som har vært eksponert for ulike typer av programmer”.*

Likevel er det to forhold hun vurderer at kan ha en betydning for det rusforebyggende arbeidet på skolen. Det ene er foreldreinvolvering og det andre handler om sosial skills. *”Hvis man ser på de ulike typene av programmer og hvilke programmer som synes å virke lovende, eller hvor man faktisk har funnet effekt, så tenker jeg nok at tiltak som omfatter foreldreinvolvering må være en av de viktigere ingrediensene. Når det gjelder programmer så er det jo studier som har vist at typen ”strengthening families program” kan ha positive effekter på rusmiddelbruk. Dette er et type program som retter seg mot ungdom i alderen 10-14 år og deres foreldre, hvor da programmet omfatter både elevinvolvering på skolen, samtidig som man samler foreldrene etter skoletid”. Uten å ha noen evidens så kunne hun også ”tenke at skolen kan være en god arena for at foreldre kan snakke sammen om felles regler og regimer for å ivareta hensyn til sine barn på en best mulig måte. At det kan være hensiktsmessig ifht en lang rekke typer av mulige atferdsproblemer blant ungdom”. Det andre aspektet, sosial skills, trekker hun også frem som ”programmer hvor man har funnet positive effekter knyttet til rus. Vi vet jo at det ikke er tilfeldig hvem som begynner å bruke rusmidler svært tidlig, eller hvem som får store rusmiddelproblemer. Det henger jo blant annet sammen med ulike sosiale relasjoner og en rekke andre variabler. På den bakgrunn så kan man jo godt tenke seg at det er noe å hente fra et bredere anlagt program eller tiltak som ikke nødvendigvis primært fokuserer på rusmidler, men på teknikker for å håndtere forhold som kan være sårbarhetsfaktorer for rusmiddelbruk”.*

Hvis Rossow selv skulle hatt anledning til å gi noen innspill om hva som er hensiktsmessige tiltak for å forebygge rusmiddelbruk og rusrelaterte skader blant ungdom *”så er det bruk av ulike typer strukturelle virkemidler”* hun heller ville vektlagt. *”Særlig pris og*

tilgjengelighetsvirkemidlene, hvor det er god evidens for at det er en effekt... ikke minst hos ungdom". For når det kommer til betydningen av eksplisitte rusforebyggende tiltak og programmer i skolen påpeker hun at "det er helt uinteressant om man gjør noe med elevenes holdninger eller kunnskap hvis det ikke skjer noe med rusmiddelbruken eller skadene som er knyttet til bruken... Å si seg fornøyd med at man har gjort noe med holdninger og kunnskap tenker jeg er utilstrekkelig. Det første premisset bør jo være at man finner effekt på bruk og/eller skader. Det andre handler om gjennomførbarhet av programmer i stor skala. Det man ser fra mange typer av forebyggende tiltak er at man kan finne en effekt hvis man gjennomfører et tiltak i liten skala og gjør en småskala evaluering av tiltaket med mye ressurser og god oppfølging. Problemet er når man skal implementere et program i da aldri så mange skoler. Spørsmålet blir om man får skolene til å gjennomføre omfattende og kanskje krevende/vanskelige programmer slik det skal være etter boken, eller om skolene heller finner en light-versjon som passer inn i en travel skolehverdag med alle de andre hensynene som skal ivaretas. Når det gjelder disse rusforebyggende programmene i skolen, og andre typer av forebyggingstiltak, så fins det en del eksempler på at når man overfører ting i en stor skala så får man ikke lenger noen effekt, fordi man iverksetter noe som blir en miniversjon, en light-versjon, av det opprinnelige tenkte tiltaket. Hvis man skal gjennomføre tiltak så bør man derfor sikre seg om at det er en overværende sannsynlighet at det er mulig å gjøre det i stor skala."

Avslutningsvis trekker Rossow frem noen politiske aspekter som hun mener er viktig å ha med når det kommer til rusforebyggende arbeid." I den offentlige debatten rundt tiltak for å forebygge skadelig bruk av rusmidler blant ungdom så tror jeg det er viktig å skjele mer til de tiltakene som vi vet har særlig god effekt, og ikke tenke at man kommer lengst mulig ved å løse problemene gjennom skolen. Det betyr ikke at man ikke kan gjøre noen ting med skolen som arena, men jeg synes nok ofte at man i politiske debatter har veldig lett for å ty til skolen som den arenaen hvor man skal forebygge alt som er vondt og leit. Ikke bare for barn og ungdom, men også for det som kommer senere i livet. Jeg frykter jo at en overdreven forebyggingsoptimisme kan ta unødig tid og ressurser fra skolen som ellers kunne vært brukt på en mer hensiktsmessig måte... Forebyggingsoptimismen som er knyttet til skolen som arena har også et politisk grunnlag. Fordi å kunne rette tiltak inn i skolen er som regel politisk ukontroversielt, og det er lett å si at man har gjort noe på feltet hvis man har satt i gang noen tiltak på en skole. Mens andre tiltak som vi vet har effekt, de er politisk sett mye mer kontroversielle. Så spørsmålet rundt det politiske grunnlaget for hvorfor man velger å

sette inn tiltak, eller hva slags typer tiltak man ønsker å prioritere, tror jeg er viktig å ha med i debatten rundt rusforebyggende arbeid”

4.2 Tematisk presentasjon av hovedtendensene i materialet

Samlet sett gir ekspertenes vurderinger et grunnlag for å belyse ulike implikasjoner ved det rusforebyggende arbeidet i skolen, samt hvilke forhold som vektlegges som viktige for at det rusforebyggende arbeidet skal være av god kvalitet. Ekspertenes vurderinger vil av den grunn bli samlet på en tematisk måte for å belyse de overnevnte forholdene. Fokuset vil i hovedsak ligge på ekspertenes uttalelser, men teori vil bli brukt enkelte ganger for å fremheve sentrale momenter ytterligere.

4.2.1 Betydningen av allmennforebyggende tiltak i skolen

Gjennom resultatdelen fremkommer generelle allmennforebyggende tiltak som sentralt i det rusforebyggende arbeidet. Dette omfatter å tilrettelegge for et positivt skolemiljø, ha fokus på utvikling av sosial kompetanse og ferdigheter, samt betydningen av lærerne som gode fagformidlere og medmennesker. Viktige momenter som trekkes frem handler således om å sikre en positiv utvikling for elevene. Dette samsvarer med de overordnede målsetningene i opplæringsloven og det nasjonale læreplanverket. Skolen er gjennom disse dokumentene pålagt å gi alle barn og unge et trygt miljø der læring og positiv sosial utvikling oppstår (Arnesen & Sørle, 2010). I følge flere av informantene er dette forhold som vil være forebyggende for mange ulike former for atferdsproblemer, rusproblematikk inkludert. Et spørsmål man kan stille seg er derfor om det forebyggende arbeidet innen rusproblematikk nødvendigvis må være tiltak som eksplisitt retter seg mot rus.

I følge Nordal har vi i for stor grad tenkt i de baner, og ikke forstått at vi også indirekte motvirker rusproblematikk hvis vi får til et godt miljø mellom barn og unge på skolene. Ifølge Nordal er det viktig at skolene arbeider med å utvikle positive relasjoner mellom elevene, motvirke konflikter og har et inkluderende felleskap hvor elevene sosialt deltar sammen, slik at de kan utvikle en god identitet og en god selvoppfatning.

Noen av de samme forholdene trekker Ogden frem ved å argumentere for betydningen av å utvikle elevenes sosiale kompetanse og ferdigheter i skolen. Hadde det vært opp til Ogden ville han iverksatt en sosial læreplan i skolen, slik at alle barn og unge kunne lære seg de grunnleggende sosiale ferdighetene. I følge Nordal og Ogden vil et positivt miljø, og innarbeidelse av sosial kompetanse og ferdigheter, virke forebyggende mot ulike typer av avvikende atferd, også når det gjelder rusproblematikk.

Rossow anser også sosiale ferdigheter som et mulig innsatsområde. Hvem som begynner å bruke rusmidler svært tidlig, eller hvem som får store rusmiddelproblemer, er ikke tilfeldig påpeker hun. Det har en sammenheng med ulike sosiale relasjoner og en rekke andre variabler slik hun vurderer det. Ved å innføre bredere anlagte tiltak eller programmer som ikke nødvendigvis primært fokuserer på rusmidler, kan man ifølge Rossow, lære elevene ulike teknikker for å håndtere forhold som kan være av sårbarhetsfaktorer for senere rusmiddelbruk.

Hilde Pape på sin side argumenterer for skolen som en potensielt viktig arena for forebygging. Men hun stiller seg kritisk til å iverksette ferdigutviklede programmer eller tiltak som spesifikt er rettet mot rusproblematikk. Hun vektlegger heller at skolen bør fokusere på å gi elevene anerkjennelse, bekreftelse, opplevelse av mestring, og være i stand til å fange opp de elevene som sliter på ulike måter. En del av de marginaliserte elevene, påpeker hun, vil være sårbare for misbruksutvikling senere. Av den grunn anser Pape at lærere kan være redningen for mange unge. Slik hun ser det så er lærernes rolle som generalister på forebyggingsfeltet trolig undervurdert. Det ligger mye god forebygging i lærere som er dyktige fagligformidlere og som er gode medmennesker i møte med elevene ved å fange opp, være sensitive og dyktige i å gi bekreftelse på mestring. Denne formen for forebygging kan man trolig ikke, understreker hun, implementere ved å iverksette et avgrenset program eller tiltak.

I forlengelse av det som Pape påpeker om betydningen av lærerne som gode fagformidlere, anser Ogden at det å kunne gi elevene faglig mestring gjennom tilpasset opplæring eller spesialundervisning, som et viktig ledd i forebyggingen av rusproblematikk. Slik han vurderer det så vil mye av det å gå på en smell handle om nederlagsfølelser i forhold til skolefagene grunnet lærevansker eller andre problemer. I regi av Atferdssenteret har han møtt mange ungdom med rusproblematikk, og som han påpeker kan nesten alle uten unntak fortelle om en skolegang preget av nederlag, formaninger og dårlige prediksjoner.

Som redegjort for i teorikapitlet, ligger risikoen for å utvikle alvorlig rusmisbruk hovedsakelig i en kombinasjon av ulike forhold som lærevansker og atferdsproblemer i skolen, rusproblematikk i hjemmet, samlivsbrudd hos foreldrene, mobbing fra andre og lignende (Holth, 2010; Schultz, 1998). Fellesnevneren for unge som tar skrittet videre over til de tyngre rusmidlene er at de er preget av en ustabil oppvekst (Holth, 2010). At skolen er en plass der elevene føler trygghet, mestring og sosial tilhørighet kan for mange derfor bidra til å skape de nødvendige beskyttelsesfaktorene som trengs for å motvirke fremtidig problematferd knyttet til rus. At skolene har gode strategier for å iverksette de overordnede målsetningene som ligger i opplæringsloven og det nasjonale læreplanverket fremstår av den grunn som et viktig ledd i det rusforebyggende arbeidet, selv om det ikke spesifikt er rettet mot rusproblematikk.

4.2.2 Forhold ved de spesifikke rusforebyggende tiltakene

Når det gjelder spesifikke rusforebyggende programmer, fremkommer informantene med varierende vurderinger og oppfatninger. Det som likevel fremkommer som det mest sentrale er vurderingene av hvilken effekt de rusforebyggende programmene faktisk har for barn og unges bruk og misbruk av rusmidler. I hovedsak omfatter dette to spørsmål. Det første handler om selve kvaliteten av de ferdigutviklede programmene, det andre handler om hvordan de blir implementert i skolen.

Kvaliteten av rusforebyggende programmer

For at skolene skal bruke mye tid og ressurser på å innføre rusforebyggende programmer, bør man være sikre på at disse programmene faktisk har en effekt for å motvirke barn og unges bruk av rusmidler. Gravrok med flere (2006) har påpekt at mange av de rusforebyggende programmene vi har i den norske skolen er preget av ideologiske og politiske føringer, og i mindre grad av fagkunnskap. At programmene både har en teoretisk og en empirisk forankring, og dessuten kan vise til positiv effekt gjennom evalueringsstudier eller liknende, blir derfor fremhevet som viktig blant flere av informantene. Men som Pape og Rossow poengterer, har man ut fra evidensbasert forskning funnet liten til ingen effekt på barn og unges bruk av rusmidler ved å benytte ulike rusforebyggende programmer i skolen. På bakgrunn av nasjonal og internasjonal forskning på feltet, anser derfor Pape at det er grunnlag

for å foreslå at vi bør avskaffe slike former for forebyggende programmer. Logikken i det Pape påpeker er enkelt å forstå, da det ikke er hensiktsmessig å gjennomføre noe som tilsynelatende ikke skaper endringer i en positiv retning.

Selv om Ogden og Nordal ikke avskriver de rusforebyggende programmene som betydningsfulle i skolen, er det også av deres vurdering at de rusforebyggende programmene i mange sammenhenger er av for dårlig kvalitet. Men i stedet for å avvise programmene som strategi, uttrykker de at det er behov for en sterkere fagforankring og evalueringskultur for å kunne finne frem til de gode tiltakene. Et spørsmål som dukker opp blir da hvor enkelt det er å avdekke og vurdere effekten av forebyggende tiltak gjennom forskning.

Som Moen påpeker er det vanskelig å måle forebygging da man ikke vet hva som ville vært tilstanden uten dette arbeidet. Henriksen fremmer noen av de samme argumentene når han sier at det å dokumentere effekten av rusforebyggende tiltak gjennom en streng evidensbasert tilnærming er så godt som umulig. Han poengterer at evalueringsstudier heller bør bidra til å gi en overordnet kunnskapsoppsummering av hvilke forhold som vi for tiden vet har størst verdi i rusforebyggende arbeid, og at dette igjen blir brukt som en resurs når det kommer til utforming av nye tiltak.

Gjennomgående for informantene, selv om noen har mindre tiltro enn andre til spesifikke rusprogrammer, er at programmene må utarbeides på en solid grunnmur av teoretisk og empirisk fagkunnskap og at det brukes forskning som et verktøy for å kvalitetssikre og utvikle bedre og mer effektive rusprogram. Dette er likevel bare en del av arbeidet for å sikre kvalitet i det rusforebyggende arbeidet. Den andre, og trolig den viktigste delen, er hvordan programmene faktisk blir gjennomført i skolen. Noe som leder oss over på implementering.

Implementering

Uansett hvor godt et rusforebyggende program er utviklet, vil resultatene være avhengige av hvordan programmet blir gjennomført i skolene. Nordal argumenterer av den grunn for at det må utarbeides en implementeringsstrategi hvor det er klargjort hva skolen skal gjøre fra et ledelsesplan, hvilken rolle lærerne skal ha i utføringen av programmene, og at lærerne får den nødvendige veiledningen og kompetansehevingen de trenger for å utføre programmene på en systematisk og god måte. For som Henriksen påpeker, har den måten programmene brukes på, måten de ledes på, lærerens rolle, hvilke prosesser som oppstår og hvordan de håndteres, veldig mye å si for den faktiske kvaliteten man får ut av den forebyggende innsatsen.

Moen argumenterer også for betydningen av gode implementeringsstrategier. Som hun påpeker så kan man ikke bare gi skolene en perm og forvente at programmene blir gjennomført. Man må ha en plan for opplæring, gjennomføring og oppfølging, slik at programmene faktisk blir gjennomført. Slik hun vurderer det, finnes det mange gode programmer og tiltak, men at selve utfordringen ligger i implementering. Av den grunn vurderer hun at programeierne i større grad må være ansvarlige for at programmene gjennomføres slik som de er tenkt, og at de har en struktur for å følge opp skolene underveis.

I likhet med Nordal, Henriksen og Moen vurderer også Ogden gjennomføringen av programmene i skolen som særdeles viktig for den faktiske kvaliteten av programmene. Som han påpeker, trenger man implementeringsstrategier som handler om å kvalifiserer lærere til å utføre programmene på god måte, samtidig som man må monitorere eller evaluere at programmene faktisk blir gjort i skolen.

Betydningen av gode implementeringsstrategier kan også sees i den kritikken som Rossow fremmer når det kommer til gjennomførbarhet av ulike rusforebyggende programmer i stor skala. For som Rossow påpeker kan man i mange tilfeller finne en effekt på et program ved å gjennomføre det i en liten skala og gjøre en småskalaevaluering av tiltaket med mye ressurser og god oppfølging. Problemet er, ifølge henne, når man skal implementere et program i aldri så mange skoler. Spørsmålet hun stiller seg er derfor om man får skolene til å gjennomføre omfattende og kanskje krevende programmer slik det skal være etter boken, eller om skolene heller finner en light-versjon som passer bedre inn i en ellers travel skolehverdag. I følge Rossow finnes det en del eksempler på at når man overfører ting i en stor skala så får man ikke lenger noen effekt, da skolene iverksetter noe som blir en miniversjon, en light-versjon, av det opprinnelige tenkte tiltaket. For henne er derfor et viktig premiss å forsikre seg at det er en overværende sannsynlighet for at det er mulig å gjennomføre programmene i en stor skala.

Som det ble nevnt av Moen og Ogden, blir trolig en kontinuerlig oppfølging og monitorering av skolenes innsats og gjennomføring av programmene særdeles viktig i denne sammenheng, slik at programmene blir gjennomført som intendert og ikke utvikler seg i retning av en light-versjon.

4.2.3 Skolens prioritering av det rusforebyggende arbeidet

Som vi har sett ut fra flere av informantenes vurderinger, har kvaliteten på de rusforebyggende programmene og hvordan de implementeres i skolen en stor betydning for den effekten man faktisk kan oppnå gjennom programmene. Men et krav for at programmer som er godt fundamentert i både faglig kvalitet og gode implementeringsstrategier skal fungere, er at de faktisk blir prioritert. Men ut fra det Nordal fremhever blir de rusforebyggende programmene relativt lavt prioritert i de norske skolene, en vurdering han får støtte av fra både Ogden og Henriksen. Ut fra Nordals vurdering ligger problemet i at disse typer av programmer blir iverksatt på trinn i grunnskolen og opp mot videregående opplæring hvor det faglige presset blir stadig større, og at det dermed blir vanskelig å finne tid til å gjennomføre dem.

Henriksen på sin side anser at det rusforebyggende arbeidet i for liten grad har en tilstrekkelig forankring i skolesystemet. Det er ikke vanskelig, påpeker han, å finne formuleringer i læreplanverket som kan brukes som begrunnelse for å iverksette rusforebyggende tiltak i skolen, men hvis man går litt nøyere inn i læreplanen så er ikke det rusforebyggende arbeidet et ”skal” område, det blir veldig ofte et ”kan” område. Det andre aspektet han trekker frem handler om hvilken forankring det rusforebyggende arbeidet har i den enkelte skoleinstitusjonen. Med det mener han om det rusforebyggende arbeidet er forankret i skolens kultur og tradisjon, om lærerne oppfatter det som et viktig innsatsområdet og om lærerne har kompetanse på å gjennomføre tiltakene. Her er det langt igjen påpeker Henriksen.

Som Skogen argumenterer for i sine arbeider om innovasjon i skolen, er det to forhold som er av ekstra betydning for implementeringen av et utarbeidet tiltak. Det ene handler om å få de involverte til å få et eierforhold til det som skal gjennomføres, og det andre handler om å motvirke barrierer (Skogen, 2004). Ut fra flere av informantenes uttalelser, og spesielt fra Henriksens vurderinger, ligger store deler av utfordringen til det rusforebyggende arbeidet nettopp i skoleledelsens og lærernes eierforhold til det rusforebyggende arbeidet. Sammen med en svak forankring i skolens dokumenter utgjør dette barrierer for implementeringen.

En mulig begrunnelse for skolens begrensede forankring og prioritering av det rusforebyggende arbeidet kan ligge i det Henriksen avslutningsvis trekker frem. Slik han

vurderer det, så fremstår ikke rusproblematikk som en presserende utfordring i skolens daglige drift. Det er i større grad på fritidsarenaen og hjemmearenaen at rusproblematikken gjør seg gjeldene påpeker han. På den måten vil rusproblematikken ifølge Henriksen være foreldrenes problem, ungdommens problem på fritidsarenaen, og i mindre grad et problem som utspiller seg på skolen.

Dersom rusproblematikk ikke blir oppfattet som et nærliggende problemområde, og ikke som et ”obligatorisk” innsatsfelt, er det lett å tenke seg at skolene i større grad vil prioriterer de vanskeområder som gjør seg synlige i skoles hverdag, fremfor å prioritere rusforebyggende arbeid. For at det rusforebyggende arbeidet skal få en bedre forankring i skolen kan man dermed stille et spørsmål om det rusforebyggende arbeidet bør tre klarere frem som et ”skal” område i stede for et ”kan” området. Dette er et skolepolitisk spørsmål som trolig bør bli tatt opp og drøftet på et høyere nivå.

4.2.4 Fokusområder i det rusforebyggende arbeidet

Som fremstilt i det første avsnittet fremkommer allmennforebyggende tiltak som sentrale innsatsområder, selv om de ikke spesifikt rettet seg mot rus. I dette avsnittet vil satsningsområder som spesifikt er knyttet til rus bli omtalt.

Kontinuitet i arbeidet og forankring i elevenes virkelighetsoppfatning

Et generelt kriterium for forebygging ifølge Befring (2008) er at tiltakene som iverksettes må være tilpasset alder og gå over en lengre periode. Liknende momenter trekker både Moen og Henriksen frem som betydningsfullt i det rusforebyggende arbeidet.

Ut fra Moens vurderinger bør de rusforebyggende tiltakene være langvarige og gjennomgående i skolen og ikke bare fremstå som stunts i form av kortvarige tiltak, konserter, en film eller lignende. Slike stunts vil ifølge henne kunne bidra til å få opp bevisstheten litt, før det så detter ut igjen.

Henriksen på sin side vurderer at man må ta sjansen på å drive med det samme over tid. En kontinuitet i arbeidet, slik han anser det, vil trolig skape en bedre forankring av det rusforebyggende arbeidet i skoleinstitusjonen. Videre påpeker han at tiltakene må ha en forankring i de problemstillingene og den virkelighetsoppfatningen som de unge faktisk har. Så i stede for å komme inn så tidlig som mulig med det rusforebyggende arbeidet, vurderer

Henriksen at en fornuftig timing ut fra de problemstillingene som står på dagsorden i barn og unge liv er av stor betydning.

Forholdene som Moen og Henriksen fremstiller er generelle føringer som er viktige i mange former for forebyggende innsatser. Det viktigste med tanke på rusforebyggende arbeid i denne sammenheng kan likevel argumenteres for å være det Henriksen trekker frem til slutt. Fordi å starte rusforebyggende tiltak på et tidspunkt i elevenes liv hvor alkohol og illegale rusmidler ikke er av relevante problemstillinger blir ifølge Gravrok med flere (2006) ansett som uhensiktsmessig, da det kan være en viss risiko for å utløse den atferden som man i utgangspunktet ønsker å forebygge.

Gi elevene kunnskap om rus

For Nordal er et viktig moment i det rusforebyggende arbeidet å gi elevene kunnskap om rusmidlene gjennom informasjon, slik at man kan forberede elevene i deres fremtidige møter med rusmidlene. Selv om Pape er kritisk til de spesifikke rusforebyggende programmene, anser også hun at skolen er egnet til å gi barn og unge det hun kaller for basalkunnskap om rusmidlene. Med det mener Pape å gi elevene kunnskap om rusmiddelbruk, om virkninger og skadevirkninger, lovreguleringer i forhold til illegale rusmidler, konsekvenser, rusmidlenes beskaffenhet etc. For å sikre at kunnskapen blir formidlet, anser Pape at kunnskapen om rusmidler bør bli nedfelt i skolens ordinære undervisning. Ut fra hennes vurdering berører mye av det som omhandler rusmidler ulike fag i skolen, slik som samfunnsfag, biologi og helsefag. Ved å nedfelle kunnskap om rusmidler i pensum, påpeker Pape, kan man dermed sikre seg at kunnskapen blir formidlet, og ikke blir sluset ut i enkeltstående stunts som skolen kan velge å forholde seg til eller ikke.

Som vi så i de foregående avsnittene synes mye av utfordringen knyttet til de rusforebyggende programmene å ligge i selve implementeringen av programmene, samt en for liten prioritering av det rusforebyggende arbeid i skolesystemet. Ved å nedfelle basalkunnskap om rusmidler i skolens pensum sikrer man da, som Pape påpeker, at det kommer på dagsorden. Gode diskusjoner rundt ulike implikasjoner ved bruk av rusmidler kan også tenkes å oppstå mellom elevene i forlengelsen av undervisningen. På den måten kan man trolig skape et mer bevist forhold blant elevene når det kommer til bruk av rusmidler og hvilke utfordringen rusmidlene kan medføre.

Foreldresamarbeid

Foreldresamarbeid er et innsatsområde som alle informantene er enige om at er viktig når en skal arbeid med rusforebygging i skolen. Slik som Ogden vurderer det, er ikke skolens innsats alene langt fra tilstrekkelig. Men skolens påvirkning av barn og dens dialog med foreldrene, påpeker han, gjør at skolen har en helt unik posisjon.

Nordal på sin side anser at relativt mange foreldre har et ubevist forhold til sine barns bruk av rusmidler. Slik han ser det, kontrollerer ikke alltid foreldrene sine barns bruk av rusmidler på en god nok måte, særlig når det gjelder de reglene vi har knyttet til aldersgrense for bruk av alkohol. Nordal vurderer derfor skolen som en viktig arena for å få til et godt samarbeid med foreldrene, slik at man kan etablere noen felles verdier og normer blant foreldrene knyttet til de unges bruk av rusmidler. Dette er i samsvar med de synspunktene som Henriksens fremmer. Ut fra hans vurderinger er foreldresamarbeid av så stor betydning at det bør inngå som en obligatorisk del av det rusforebyggende arbeidet i skolen.

Rossow og Pape vurderer også foreldresamarbeid som et mulig innsatsområde. Selv om evidensen er noe sprikene, anser Pape at foreldremøter kan være viktige arenaer for å nå ut til alle foreldrene og få dem til å forenes om noen felles grenser og regler for utetider og drikking. Noen av de samme vurderingene fremmer Rossow når hun tenker at skolen kan være en god arena for at foreldre snakker sammen om felles regler og regimer for å ivareta hensyn til sine barn på en best mulig måte. I tillegg anser hun typen ”Strengthening families” program som en programtype der det ut fra forskning har vist seg å være en positiv effekt når det gjelder å motvirke rusmiddelbruk blant unge.

Argumentene for skolen som en viktig forebyggingsarena blir i stor grad begrunnet ut fra muligheten til å nå alle barn og unge. Men man må ikke glemme at skolen også har muligheten til å nå ut til alle foresatte. Det er foreldrene som har hovedansvaret for sine barn, og det er her selve primærsosialiseringen foregår. Store deler av utviklingen til barn og unge vil derfor være preget av foreldrenes oppdragelse (Bø, 2002). Som Moen påpeker er det av den grunn viktig at foreldrene også blir medregnet i forebyggingsaspektene knyttet til rus, og ikke tenke at skolen alene skal stå for alt.

Gjennom foreldremøter kan skolene således fungere som et samlingspunkt hvor foreldrene sammen kan utvikle en felles enighet om hvordan man skal forholde seg til barn og unges bruk av rusmidler. En slik kollektiv enighet kan også tenkes å gjøre det lettere for foreldre å være restriktive til sine barns bruk av rusmidler når man vet at de andre foreldrene viser de samme restriktive holdningene ovenfor sine barn. Men ut fra kunnskaper om barn og

unges protestholdninger til foreldre og autoriteter, er foreldresamarbeid langt fra noen uproblematisk tilnærming. Prinsippet om familiebevaring gir likevel uttrykk for at den mest effektive måten å hjelpe barn på, er ved å hjelpe deres familier (Nordal et al., 2005)

4.2.5 Tilbudsreducerende fremfor etterspørselsregulerende rusforebygging

Som vist til over er det noen innsatsområder i skolen som Pape og Rossow vurderer som betydningsfulle for det rusforebyggende arbeidet i skolen. Hadde det vært opp til dem ville de i større grad lagt vekt på de tilbudsreducerende og alkoholpolitiske tiltakene i form av priser, tilgjengelighet og restriksjoner fremfor etterspørselsreducerende tiltak. Deres vurderinger henger sammen med det som ble redegjort for i teorikapitlet, hvor de tilbudsreducerende tiltakene fra flere hold blir ansett for å være en av de mest effektive måtene å begrense bruken av rusmidler på (Babor et al., 2010; Helsedirektoratet, 2012; Pape, 2009; Rossow et al., 2010; Schancke, 2005; St.meld.30, 2012).

Som Pape påpeker, opplever hun at det voldsomme fokuset på skolen som rusforebyggende arena tar oppmerksomheten vekk fra de forebyggingsgrepene man etter alt å dømme vet har veldokumenterte effekter, også blant barn og unge. Hun vurderer i tillegg at det rusforebyggende arbeidet i skolen består av mye symbolpolitikk, noe hun begrunner ut fra at det politisk sett er enklere å iverksette tiltak som gjelder de andre og ikke oss voksne.

Rossow fremmer mange av de samme synspunktene, og anser at det er viktig å skjele mer til de tiltakene man vet har særlig god effekt, og ikke tenke at man kommer lengst mulig ved å løse problemene gjennom skolen. Hun vurderer at man i politiske debatter har lett for å ty til skolen som den arenaen hvor man skal forebygge alt som er vondt og leit. Rossow frykter at en overdreven forebyggingsoptimisme kan ta unødige tid og ressurser fra skolen som ellers kunne vært brukt på en mer hensiktsmessig måte. Forebyggingsoptimismen som er knyttet til skolen som arena, påpeker hun, har også et politisk grunnlag. Slik hun vurderer det, er det som regel ukontroversielt å rette tiltak inn i skolen, mens de tilbudsreducerende tiltakene som man vet har en effekt på bruk av rusmidler, politisk sett er mer kontroversielle å gjøre noe med. Av den grunn anser hun at spørsmålet rundt det politiske grunnlaget for hvorfor man velger å sette inn tiltak, eller hva slags typer tiltak man ønsker å prioritere, er viktige å ha med i debatten rundt rusforebyggende arbeid.

Det må sies at de tilbudsreducerende tiltakene som er nevnt over er lettere å regulere når det gjelder de legale rusmidlene, og at det å regulere tilgjengeligheten på rusmidler av legal art er det som blir ansett som kontroversielt av mange i populasjonen. Dette kan gjenspeiles i den liberale alkoholpolitikken som FrP har ført i mange år. I deres handlingsplan for 2009-2013 står det at:

” Dagens strenge rusmiddelpolitikk med høye avgifter og omfattende reguleringer på salg av alkohol skaper smugling og ulovlig produksjon. Fremskrittspartiet tror en mer liberal alkoholpolitikk vil føre til et mer avslappet forhold til alkohol og sunnere drikkevaner, samt få omsetning av alkohol inn i lovlige former ” (FrP, 2013)

I likhet med FrP har også Høyre i mange år ført en liberal alkoholpolitikk. Men etter Høyres helsepolitiske utvalg med Inge Lønning, Michael Tetzschner og Sonja Sjø i spissen, snudde partiets syn på statens regulering av alkoholbruk i 2008 (Gjerde, 2008). Bakgrunnen for dette var all den veldokumenterte forskningen som tilsier at økt tilgjengelighet skaper økt skade. Høyre ville ikke innføre en mer restriktiv alkoholpolitikk, men opprettholde status quo på de føringene som allerede praktiseres i Norge (Gjerde, 2008). Høyre tilnærmet seg derfor de holdninger om tilbudsreducerende tiltak som sentrumspartiene har hatt i mange år. Politisk sett kan man av den grunn si at man i større grad beveger seg i retning om en felles enighet om behovet for tilbudsreducerende tiltak.

Ut fra den forskning som er utført på feltet ser man at tilbudsreducerende tiltak er av stor betydning for det rusforebyggende arbeidet. Å opprettholde og utvikle denne formen for forebygging bør av den grunn prioriteres. Men rusproblematikk er et omfattende problemområde. Innsats på flere områder er prioritert, og tidlig innsats blir ansett som et viktig ledd i det rusforebyggende arbeidet (St.meld.30, 2012).

På grunnlag av skolens mulighet til tidlig innsats rettet mot alle barn og unge, anser majoriteten av informantene skolen som en viktig arena for iverksettelse av rusforebyggende tiltak. I følge Henriksens vurderinger, er det heller ikke tilstrekkelig å fokusere kun på de tilbudsreducerende tiltakene i det rusforebyggende arbeidet. De tilbudsreducerende tiltakene, påpeker han, må være i nøye sammenheng med de etterspørselsreducerende tiltakene. Å tenke at man skal drive forebyggende arbeid med kun restriktiv alkoholpolitikk, uten at det gjenspeiles i noen tiltak rettet mot holdningsbearbeidelse og dannelse, er for han uforståelig.

I stede for å se tilbudsreducerende og etterspørselsreducerende tiltak som to separate innsatser, bør vi trolig se på dem som komplimenterende virkemidler for å nå et felles mål. Ikke at skolen alene skal stå for alt, men at skolen sammen med andre instanser kan bidra i den helhetlige tilnærmingen til det rusforebyggende arbeidet i samfunnet. Men hvis skolen skal fungere som et ledd i arbeidet for å motvirke rusproblematikk, bør tiltakene som utarbeides være basert på teoretisk og empirisk fagkunnskap, ha gode strategier for implementering, gjennomføring og oppfølging, samt en bedre forankring i skoleinstitusjonen. For slik situasjonen ser ut nå, er de rusforebyggende tiltakene preget av stor variasjon både i kvalitet og innsats

4.3 Konklusjon

Formålet med denne masteroppgaven har vært å belyse ulike implikasjoner av det rusforebyggende arbeidet i skolen, samt å undersøke hvilke forhold og faktorer som fremstår som sentrale for å oppnå god kvalitet ved det rusforebyggende arbeidet. Gjennom ekspertenes vurderinger kommer det tydelig frem at det er ulike utfordringer som preger det rusforebyggende arbeidet i skolen, men i utfordringene ligger også kunnskap om hva som bør forbedres og prioriteres for å sikre en god kvalitet. Funnene kan av den grunn tjene som mulige retningslinjer på et systemnivå ved å fremheve ulike innsatsområder og kvalitetskriterier som bør ligge til grunn i skolens rusforebyggende arbeid.

4.3.1 Innsatsområder og kvalitetskriterier

En oppsummerende konklusjon av de sentrale funnene som direkte omhandler rusforebyggende arbeid i skolen vil bli presentert nedenfor. Hensikten er å belyse de innsatsområdene og kvalitetskriteriene som tydeligst fremkommer av datamaterialet.

Betydningen av allmennforebyggende tiltak

Selv om det ikke spesifikt omhandler rus, fremstår generelle allmennforebyggende tiltak som et sentralt innsatsområde i skolens rusforebyggende arbeid. Det innebærer at skolen er en plass der elevene føler trygghet, mestring og sosial tilhørighet. Fellesnevneren for de som senere tar skrittet over til de tyngre rusmidlene er at de er preget av en ustabil oppvekst. Det

blir derfor viktig at skolen ikke blir en arena hvor de opplever ytterligere nederlag og ydmykelser.

Tre forhold trekkes frem som betydningsfulle av informantene i denne sammenheng:

- *Lærerens rolle som gode fagformidlere og medmennesker*
- *Skolens tilretteleggelse for et positivt skolemiljø*
- *Fokus på elevenes sosiale kompetanse og ferdigheter.*

Dette er alle forhold som skolene er pålagt å prioritere gjennom opplæringsloven og det nasjonale læreplanverket. Ut fra informantenes vurderinger, vil fokuset på de mer generelle allmennforebyggende tiltakene kunne bidra til å motvirke ulike risikofaktorer for et senere rusmisbruk blant mange elever.

Kvalitetssikring av de spesifikke rusforebyggende tiltakene

I hovedsak er det de spesifikke rusforebyggende tiltakene man tenker på når man hører ordet rusforebyggende arbeid i skolen. Og slik det fremkommer av informantenes besvarelser, er mange av de rusforebyggende tiltakene som tilbys i dagens skole av for dårlig kvalitet. To sentrale forhold fremstilles av den grunn som betydningsfulle for å sikre en god kvalitet ved tiltakene. Disse forholdene er som følger:

- *Kvaliteten av de rusforebyggende tiltakene:* I denne sammenheng uttrykkes det et krav om at de tiltakene som benyttes i skolen bør være utarbeidet på grunnlag av teoretisk og empirisk fagkunnskap, samt at forskning benyttes som et verktøy for å kvalitetssikre og utvikle bedre og mer effektive rusprogrammer
- *Implementering av de rusforebyggende tiltakene:* For å sikre kvaliteten av de rusforebyggende tiltakene, må kvaliteten av tiltakene gjenspeiles i den måten de blir utført på i skolen. Gode implementeringsstrategier med en plan for opplæring, gjennomføring og oppfølging av tiltakene, blir av den grunn ansett som viktig for den faktiske kvaliteten av det rusforebyggende arbeidet.

At disse forholdene blir ivaretatt er essensielt. For hvis skolene skal bruke mye tid og ressurser på å innføre rusforebyggende tiltak, bør man være sikre på at tiltakene faktisk bidrar til å motvirke barn og unges bruk av rusmidler.

Prioritering av det rusforebyggende arbeidet i skolen

For at rusforebyggende tiltak med faglig kvalitet og gode implementeringsstrategier skal gi resultater, er det viktig at skolene og skoleinstitusjonen prioriterer det rusforebyggende arbeidet. Men slik det fremkommer av informantenes vurderinger, blir det rusforebyggende arbeidet i skolene relativt lavt prioritert. Bedre forankring av det rusforebyggende arbeidet i skolens kultur og tradisjon, samt en tydeligere forankring i skolesystemets dokumenter, fremstår derfor som av stor betydning for hvilken kvalitet tiltakene kan oppnå i praksis. For uten et eierforhold til det rusforebyggende arbeidet som et viktig innsatsområde, vil tiltakene i liten grad få den nødvendige forankringen som trengs for å utføre tiltakene på en god måte.

Hva bør prioriteres i det rusforebyggende arbeidet?

I likhet med all forebyggende arbeid, fremstår en kontinuitet i det rusforebyggende arbeidet som vesentlig i skolen. Med det menes at tiltakene går over en lengere periode, og ikke bare forekommer som enkeltstående stunts. Videre uttrykkes det et behov for at det rusforebyggende arbeidet tar utgangspunkt i den virkelighetsoppfatningen som elevene har. For ved å iverksette forebyggende tiltak mot alkohol og illegale rusmidler for tidlig, kan det være en risiko for å utløse den atferden man i utgangspunktet ønsker å forebygge.

To sentrale innsatsområder

Når det kommer til hva som bør iverksettes av spesifikk rusforebyggende innsats i skolen, er det to konkrete innsatsområder som fremheves. Disse er som følgende:

- *Gi elevene kunnskap om rus:* dette handler om å gi barn og unge kunnskap om rusmidler og rusmiddelbruk, om virkninger og skadevirkninger, lovreguleringer og konsekvenser etc. Her foreslås det at kunnskapen blir innlemmet i den ordinære undervisningen i skolen for å sikre at kunnskapen blir formidlet.
- *Foreldresamarbeid:* Skolen fremstår som en sentral arena for å samle elevenes foreldre gjennom foreldremøter, slik at foreldrene kan forenes om noen felles grenser og regler knyttet til sine barns bruk av rusmidler

Ettersom tilbudsreducerende tiltak er et politisk anliggende, er det ikke et rusforebyggende virkemiddel som skolen betjener. Det blir likevel fremhevet som et særdeles viktig innsatsområde for å motvirke rusproblematikk, også blant barn og unge.

5 Avslutning

Ved å benytte kvalitativ ekspertintervju som metode har undersøkelsen i stor grad portrettert generelle overordnede perspektiver på utfordringer, kvalitetskriterier og innsatsområder ved det rusforebyggende arbeidet i skolen. Undersøkelsen går således i begrenset grad i dybden på det rusforebyggende arbeidet i praksis. Begrensningene metodisk sett kan derfor sies å være at praksisfeltets vurderinger ikke er blitt direkte belyst. Det er i skolen at tiltakene blir iverksatt, og det er som oftest lærerne som gjennomfører det rusforebyggende arbeidet. Ut fra ekspert vurderingene synes også en av hovedutfordringene å ligge nettopp i den praktiske utføringen av de rusforebyggende tiltakene. Noen forslag til relevante oppfølgingsstudier kan dermed være:

- Kartlegging av skolens rusforebyggende arbeid i praksis. Hva gjøres, hvilke tiltak benyttes og hvordan oppleves behovet for det rusforebyggende arbeidet.
- Undersøke hva lærere og skoleledelse vurderer som viktig for å kunne gjennomføre de rusforebyggende tiltakene på en god måte.

En annen interessant tilnærming ville vært å undersøke hvordan rusmisbrukere og avhengige opplever sin egen skolehverdag, og hvilke beskyttelsesfaktorer de selv anser som betydningsfulle mot rusproblemer i skolen. Dette ville kreve en intensiv analyse av unge mennesker som er direkte berørt og belastet av rusmiddelproblemer. Derfor ville det også stille kompetansekrav til forskeren utover det som kan forventes av en master- student.

Litteraturliste

- Amundsen, E. J. (2010). Hvor mange misbrukere har vi? I E. J. Amundsen (Red.), *Hva er misbruk og avhengighet? Betegnelser, begrep og omfang*. Oslo: SIRUS.
- Arnesen, A., & Sørli, M.-A. (2010). Forebyggende arbeider i skolen. I E. Befring, I. Frønes & M.-A. Sørli (Red.), *Sårbare unge* (s. 46-57). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Babor, T., Caetano, R., Casswell, S., Edwards, G., Giesbrecht, N., Graham, K., . . . Rossow, I. (2010). *Alcohol. No ordinary commodity. Research and public policy*. . Oxford: Oxford University Press.
- Befring, E. (2007). *Forskningsmetode med etikk og statistikk*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Befring, E. (2008). Forebygging i en psykososial kontekst. I E. Befring & R. Tangen (Red.), *Spesialpedagogikk* (s. 170-192). Oslo: Cappelen Damm AS.
- Befring, E. (2012). Forebygging blant barn og unge i et psykososialt perspektiv. I E. Befring & R. Tangen (Red.), *Spesialpedagogikk* (s. 129-146). Cappelen Damm AS.
- Berg, N. B. J. (2005). *Elev og menneske. Psykisk helse i skolen*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Bø, I. (2002). *Foreldre og fagfolk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode*. Oslo: Universitetsforlaget.
- De Vaus, D. A. (2002). *Surveys in social research*. Crows Nest Allen & Unwin.
- Fafner, H. H. (2010). Narkotika gjennom 7000 år. Lastet ned 10.05, 2013, from <http://historienet.no/dagligliv/kultur/narkotika-gjennom-7000-ar>
- Fekjær, H. O. (2008). *RUS*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Forskningsrådet. (2003). Delfi. Lastet ned 04.04, 2013, from <http://www.forskningsradet.no/prognett-foresight/Artikkel/Delphi/1226485669822>
- FrP. (2013). Alkohol og tobakk. Lastet ned 23.05, 2013, from <http://www.frp.no/Alkohol+og+tobakk.d25-TgZfM5n.ips>
- Gjerde, R. (2008, 22.09). Høyre skur igjen kranene, *Aftenposten*. Lastet ned fra <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article2667130.ece-.UZ4c05U1evs>

- Gravrok, Ø., Schancke, V. A., Andreassen, M., & Domben, P. (2006). Kunnskapsplattform for forebyggende og helsefremmende arbeid i skolen - med særlig fokus på rusmidler og tobakk. I T. Nordahl, Ø. Gravrok, H. Knudsmoen, T. M. B. Larsen & K. Rørnes (Red.), *Forebyggende innsatser i skolen* (s. 60-77). Oslo: Utdanningsdirektoratet.
- Hauge, R. (2009). *Rus og rusmidler gjennom tidene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Helsedirektoratet. (2010). Forebygging og tidlig intervensjon. Lastet ned 03.04, 2013, from <http://helsedirektoratet.no/psykisk-helse-og-rus/rusmiddelarbeid-i-kommunen/forebygging-og-tidlig-hjelp/Sider/default.aspx>
- Helsedirektoratet. (2012). *Rusmiddelforebyggende arbeid i skolen - forslag til læringsaktiviteter*. Oslo: Helsedirektoratet.
- Holth, P. (2010). Rusbehandling for ungdom i tidlig ruskarriere. I E. Befring, I. Frønes & M. A. Sørli (Red.), *Sårbare unge* (s. 229-245). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Horverak, Ø., & Bye, E. K. (2007). Det norske drikkemønsteret *SIRUS rapport nr.2/2007*. Oslo: SIRUS.
- International Narcotics Control Board. (2013). Convention on Narcotic Drugs. Lastet ned 14.05., 2013, from http://www.incb.org/incb/en/narcotic-drugs/1961_Convention.html
- Iversen, E. (2013). Primærforebygging. Lastet ned 12.03.2013, 2013, from <http://www.forebygging.no/en/Ordbok/L-P/Primarforebygging/>
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Levinthal, C. F. (2010). *Drugs, Behavior and modern society*. Boston: Pearson Education.
- Lund, I., & Bretteville-Jensen, A. L. (2010). Kan vi skille mellom bruk og misbruk? I E. J. Amundsen (Red.), *Hva er misbruk og avhengighet* (s. 13-27). Oslo: SIRUS.
- Maxwell, J. A. (1992). Understanding and Validity in Qualitative Research. *Harvard Educational Review* 32, 279-300.
- NESH. (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: Den nasjonale forskningsetiske komite for samfunnsvitenskap og humaniora.
- Nordahl, T., Sørli, M. A., Manger, T., & Tveit, A. (2005). *Atferdsproblemer blant barn og unge*. Oslo: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Nordal, T., Gravrok, Ø., Knudsmoen, H., Larsen, T. M. B., & Rørnes, K. (2006). *Forebyggende innsatser i skolen*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

- Nordli Hansen, M., & Mastekaasa, A. (2005). Utdanning, ulikhet og forandring. I I. Frønes & L. Kjølørød (Red.), *Det norske samfunn* (s. 69-98). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Ogden, T. (2009). *Sosial kompetanse og problematferd i skolen*. Oslo: Gyldendal Norske Forlag AS.
- Pape, H. (2009). Skoletiltak som synes å gi effekt: Fruktbar forskning om rusforebygging eller suspekte historier om suksess? *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*, 26, 341-354.
- Rossow, I., Pape, H., & Baklien, B. (2010). Tiltak for å begrense alkoholrelaterte skader og problemer. *SIRUS-Rapport nr. 5/2010*. Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.
- Schancke, V. A. (2005). *Forebyggende og helsefremmende arbeid, fra forskning til praksis. En kunnskapsoppsummering med råd og anbefalinger*. Narvik: Nordnorsk kompetansesenter
- Schultz, J. H. (1998). *Stoffbrukere i grunnskolen. Om hvem de er og hvordan de kan hjelpes*. Oslo: Tano Aschehoug.
- SIRUS. (2012). *Rusmidler i Norge 2012. Statistikk*. Oslo: SIRUS.
- Skogen, K. (2004). *Innovasjon i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skaalvik, E. M., & Skaalvik, S. (2005). *Skolen som læringsarena. Selvoppfatning, motivasjon og læring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- St.meld.30. (2012). *Se meg! En helhetlig rusmiddelpolitikk. alkohol - narkotika - doping*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Stoltenbergutvalget. (2009). *Rapport om narkotika*. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- Storvoll, E. E., Rossow, I., Moan, I. S., Norström, T., Scheffels, J., & Lauritzen, G. (2010). Skader og problemer forbundet med bruk av alkohol, narkotika og tobakk *SIRUS-Rapport 3/2010*. Oslo: SIRUS.
- Vedøy, T. F., & Skretting, A. (2009). Ungdom og rusmidler. Resultater fra spørreskjemaundersøkelser 1968-2008 *SIRUS-Rapport 5/2009*. Oslo: SIRUS.
- WHO. (2009). *Global health risks. Mortality and burden of disease attributable to selected major risks*. Geneva: World Health Organisation.
- Wilson, R. W., & Kolander, C. A. (2011). *Drug Abuse Prevention*. Massachusetts: Jones and Barlett Publishers.

Vedlegg

Vedlegg 1: Intervjuguide

1. Vurderer du skolen som en viktig arena for å kunne forebygge rusmisbruk? Eller anser du skolen som en lite viktig arena i denne sammenheng?
 - Oppfølgingsspørsmål: *Hvorfor er skolen en viktig/lite viktig arena for iverksetting av rusforebyggende arbeid?*
2. Hva er det etter din vurdering som kjennetegner gode rusforebyggende tiltak i skolen?
 - Oppfølgingsspørsmål: *Hva vurderer du som lite gode rusforebyggende tiltak i skolen?*
 - Oppfølgingsspørsmål: *Hvis du skulle legge føringene for gjennomføringen av rusforebyggende tiltak i skolen, hva ville du lagt vekt på?*
3. Opplever du at rusforebyggende arbeid blir prioritert i skolesammenheng, eller vurderer du det som lite prioritert?
4. Hvordan vurderer du kvaliteten på de rusforebyggende tiltakene i dagens skole?
5. Hvilke tiltak anser du som viktigst for kvaliteten av rusforebyggende innsatser i skolen?
 - Oppfølgingsspørsmål: *Hvordan bør rusforebyggende arbeid legges til rette og gjennomføres i skolen?*
6. Det har i lang tid blitt rettet mye kritikk mot rusforebyggende programmer og stilt spørsmål til hvilken effekt de i realiteten har. Hvordan vurderer du dette spørsmålet?
 - Oppfølgingsspørsmål: *Vurderer du rusforebyggende programmer som viktige eller lite viktige i arbeidet med rusforebygging i skolen?*
 - Oppfølgingsspørsmål: *Hvordan bør rusforebyggende programmer kvalitetssikres?*
7. Hvilken betydning har tverrfaglig samarbeid for rusforebyggende arbeid i skolen?
 - Oppfølgingsspørsmål: *Vurderer du det tverrfaglige samarbeidet som tilfredsstillende i praksis?*
8. Hvordan vurderer du de føringene som allerede ligger i rammeverket til skolen, som rusforebyggende? (eksempler: Tilpasset opplæring, sikre at det fysiske og psykososiale arbeids og læringsmiljøet fremmer helse, trivsel og læring (§9a), den gode elevsamtalen, fokus på mestring etc)
9. Er det noen spørsmål som jeg ikke har stilt, som er av betydning for at du kan få gitt uttrykk for dine kunnskaper og erfaringer på dette området?

Vedlegg 2: Svar fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Edvard Befring
Institutt for spesialpedagogikk
Universitetet i Oslo
Postboks 1140 Blindern
0318 OSLO

Vår dato: 20.12.2012

Vår ref:32453 / 3 / LT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 18.12.2012. Meldingen gjelder prosjektet:

32453	Rusforebyggende arbeid i skolen
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Edvard Befring
Student	Henrik Johansen

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

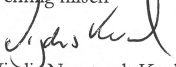
Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

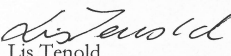
Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.06.2013, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Lis Tenold

Lis Tenold tlf: 55 58 33 77

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Henrik Johansen, Fjellgata 2C, 0566 OSLO

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uit.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 32453

Formålet med prosjektet er å sette søkelys på rusforebyggende arbeider i skolen.

Opplysningene samles inn gjennom intervju. Ved intervjuene benyttes video- og lydbåndopptak som vil bli behandlet elektronisk. Innsamlede opplysninger på privat pc. Personvernombudet legger til grunn at bruk av privat pc er i tråd med Universitetet i Oslo sine rutiner for datasikkerhet.

Det gis skriftlig informasjon og innhentes skriftlig samtykke. Personvernombudet finner skrivet godt utformet.

Innsamlede opplysninger anonymiseres og video- og lydbåndopptak makuleres ved prosjektslutt, senest 01.06.2013. Med anonymisering innebærer at navnelister/epostadresser slettes/makuleres, og ev. kategorisere eller slette indirekte personidentifiserbare opplysninger. Ved publisering vil ingen enkeltpersoner kunne gjenkjennes.

Vedlegg 3: informasjonsskriv og samtykkeerklæring

Forespørsel om å delta i intervju i forbindelse med en masteroppgave

Jeg er en masterstudent i Psykososiale vansker ved Universitetet i Oslo og holder nå på med den avsluttende masteroppgaven. Temaet for masteroppgaven er rusforebyggende arbeider i skolesektoren. Årsaken til at jeg ønsker å skrive om dette temaet er fordi det finnes mange ulike programmer og tiltak som retter seg mot dette feltet. I den senere tid er det likevel flere rapporter og forskningsartikler som påpeker at virkningen til mange av disse programmene synes å ha liten effekt. Jeg er derfor interessert i å få en større innsikt knyttet til kvaliteten av rusforebyggende arbeider i den norske skolen.

For å finne ut av dette ønsker jeg å intervju mellom 4-6 sentrale personer som arbeider med forebygging på et høyere/profesjonelt nivå. Spørsmålene vil dreie seg om personenes faglige oppfatning av dagens rusforebyggende tilbud i skolesektoren. Under intervjuene vil jeg benytte meg av båndopptaker og ta notater mens vi snakker sammen. Intervjuet vil ta omtrent en time, og vi blir sammen enige om tid og sted.

Det er frivillig å være med og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data om deg bli anonymisert. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven, med mindre du samtykker i eget signaturfelt for at jeg kan benytte ditt navn i oppgaven (se avsnitt under). Opplysningene vil bli anonymisert og opptakene slettet når oppgaven er ferdig (30.05.2013)

Intervjuene vil som nevnt over blir tatt av sentrale aktører som arbeider med forebygging på et profesjonelt/høyere nivå. Grunnet intervjukandidatenes faglige styrke og innflytelse på forebyggingsfeltet ønsker jeg å spørre om lov til å referere til navn på intervjukandidaten fra det datamaterialet jeg samler inn under intervjuet. Årsaken til dette er at jeg føler at oppgavens tyngde vil bli styrket ved å kunne henvise til de respektives navn. Datamaterialet vil bli behandlet med ytterst respekt for den enkeltes integritet. Hvis du lar deg referere til ved navn, vennligst skriv under på et eget signaturfelt nederst i dokumentet.

Dersom du har lyst til å være med på intervjuet, er det fint om du skriver under på samtykkeerklæringen og evt samtykke til bruk av navn, og sender det til meg.

Hvis det er noe du lurer på, kan du ringe meg på 400 72 642, eller sende en email til: hen_rik@me.com. Du kan også kontakte min veileder Edvard Befring ved Institutt for Spesialpedagogikk på telefonnummer 22858124/94405859 eller på email: edvard.befring@isp.uio.no

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD)

Med vennlig hilsen
Henrik Johansen
Fjellgata 2C
0566 Oslo

Samtykkeerklæring: *Jeg har mottatt skriftlig informasjon og er villig til å delta i studien.*

Signatur..... Telefonnummer.....

Samtykke om referering til navn i studien: *Jeg har mottatt skriftlig informasjon og er villig til å la mitt navn bli referert til i oppgaven*

Signatur..... Telefonnummer.....

